Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології

Кафедра української літератури

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему «**ПОЕТИКА РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»: МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи УМЛсо-21м
спеціальності 014 Середня освіта
014.01 Українська мова і література
Федорняк Марія Василівна

Керівник – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Курінна Наталія Степанівна

Рецензент – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Стефурак Роксолана Іванівна

Івано-Франківськ

2025

ЗМІСТ

ВСТУП…..…….……3
РОЗДІЛ І. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРИГОДНИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ…….....7
1.1 Компетентнісний підхід у процесі вивчення пригодницької прози в школі……..…….16
1.2 Методи та прийоми у процесі опанування пригодницьким жанром……...25
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І…….33
РОЗДІЛ ІІ. ТЕМАТИЧНО-ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО ТИГРОЛОВИ…….34
2.1 Концепція образу головного героя та його патріотично-виховний потенціал……41
2.2 Художнє втілення тематики і проблематики у романі: сучасні паралелі та історичні передумови……48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ……....55
РОЗДІЛ ІІІ. ОБРАЗНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»……...56
3.1 Поетика й естетика абстрактних образів у художній інтерпретації письменника……...62
3. 2 «Сміливі завжди мають щастя»: гуманістична ідея перемоги добра над злом……67
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ.....72
ВИСНОВКИ…….73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……76

ВСТУП

Українська література ХХ століття маркована трагічними подіями, зламами та невпинною боротьбою, що стали ядром для появи нових жанрових форм і художніх образів. У цьому ключі особливе місце займає творчість Івана Багряного – письменника, публіциста, політичного та громадського діяча, творчість якого увібрала у себе драматизм доби і незламну віру у майбутнє нації.

Роман «Тигролови» є не лише одним із найпотужніших художніх свідчень репресій та жорстокості радянського режиму, але й одним із найкращих зразків пригодницької прози. Має слушність щодо означеного нами М.Ситковська, резюмуючи, що «Іван Багряний (справжнє прізвище Лозов'яга) – одна з найвидатніших та найсуперечливіших постатей української культури. Блискавичний публіцист, оригінальний поет та драматург, потужний прозаїк, політв'язень, учасник Другої світової війни, емігрант – людина, яке все своє життя була на межі "найбільшого опору". Пристрасна, вольова особистість власним прикладом стверджувала, виборювала право людини залишатися людиною у нелюдяних умовах, можливість протистояти не тільки ворожому оточенню, але й ворожій системі взагалі» [46, с.241]. Утверджуючи власним прикладом боротьбу та опір системі Іван Багряний створив гостросюжетний та динамічний твір зі зримим екзотичним началом.

Методика викладання роману у школі набуває особливої актуальності в умовах сучасних освітніх реформ, що орієнтуються на компетентнісний підхід, активізацію критичного мислення та інтеграцію української літератури у широкий гуманітарний контекст.

Вивчення «Тигроловів» дозволяє сучасному вчителеві реалізувати принципи особистісно зорієнтованого навчання: учні мають непересічну можливість не лише знайомитися із текстом, але осмислювати історичний та культурний контекст, аналізуючи при цьому проблему свободи. Саме тому

дослідження методики викладання цього тексту в шкільному курсі української літератури є важливим і своєчасним завданням методики. Нам імпонує думка О.Подлісецької, яка відзначає, що «У шкільному курсі української літератури органічно мають поєднуватись національні і загальнолюдські культурні цінності. Впродовж століть українська школа не була національною, а найвищі здобутки досягались подвижницькою працею окремих талановитих педагогів. На часі – подолання все ще подекуди існуючих лінійних уявлень про літературу, які позбавляють її статусу виду мистецтва. Дефініція методики як науки про викладання літератури яскраво представлена у працях провідних українських та зарубіжних науковців (Б.Степанишин, В. Неділько, Л. Мірошниченко, Є. Пасічник, Г. Токмань, В.Оконь, Й. Пултужицкі та ін.) Окрема увага зосереджена на працях класиків педагогів В. Сухомлинського, Я. Корчака, та педагогів-новаторів Шалви Амонашвілі, М. Казінніка, Д. Зіцера)» [27, С. 4–5.].

У зв’язку із тим, що освітні та літературознавчі технології розвиваються нестримним чином, дослідження та розвиток ключових методичних аспектів роману Івана Багряного набувають особливої **актуальності.**

Мета – проаналізувати й визначити найоптимальніші методи і форми навчально-пізнавальної діяльності у контексті вивчення пригодницького жанру, в рамках якого вписується знаковий роман Івана Багряного «Тигролови».

Мета передбачає визначення таких завдань:

1. обґрунтувати позиційні риси пригодницької прози як жанру, вказавши на її особливості;
2. виокремити роль та місце компетентнісного підходу у процесі вивчення поданої теми у школі;
3. виділити роль та місце інтерактивних форм навчання;
4. охарактеризувати образи головних персонажів художнього твору;
5. критично підійти до аналізу символічних деталей у романі;

6. визначити роль та місце ментальної приналежності у межах чужого сакрального простору;
7. інтерпретувати крилаті фрази, що використовуються у тексті.

Об'єкт – роман Івана Багряного «Тигролови» як художній твір української літератури XX століття.

Предмет – тематично-проблемні аспекти роману та методика їх вивчення у закладах загальної середньої освіти.

Методами дослідження є: ***методичний*** (аналіз найдоцільніших методів та форм роботи), ***біографічний*** (основні віхи життя і творчості***); культурно-історичний*** (індивідуальне освоєння письменником події, які лягли в основу твору), ***типологічний***, ***герменевтичний***, ***феноменологічний*** та ***компаративний***.

Наукова новизна отриманих результатів охоплює кілька головних аспектів: *по-перше*, узагальнено та проаналізовано роль Івана Багряного у художньому та культурному дискурсі; *по-друге*, зосереджено увагу на позиційних факторах впливу в контексті творчості автора; *по-третє*, доповнено та критично осмислено методику роботу над темою пригодницької літератури; *по-четверте*, здійснено багатоаспектний та комплексний аналіз роману Івана Багряного «Тигролови», під час якого враховувалися психологічні, індивідуальні, педагогічні та вікові особливості школярів.

Теоретико-методологічна база роботи ґрунтується на дослідженнях: Б. Степанишина, О. Подлісецької, В. Неділька, Є. Пасічника, Г. Токмань, О. Слижук, Т. Табунщика, Я. Бригадир, В. Кизилової, М.Жулинського, І.Романової, М.Балаклицького, Г.Клочека.

Теоретичне значення полягає у можливості використання позиційних аспектів дослідження як основи для подальших наукових розвідок.

Практичне значення: основні результати поданої науково-методичної розвідки можуть бути використані в шкільних уроках української літератури.

Апробація дослідження: Основні положення дослідження представлено на звітній науковій конференції студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 27.03.2025 р. Тези статті «Жанрово-стильова специфіка роману «Тигролови» І.Багряного: методичний вектор» опубліковано у збірнику студентських наукових праць «Еврика – XXVI» (2025 рік), (с. 331 – 333).

Деякі положення дипломної роботи були викладені у доповіді на Всеукраїнській студентській науковій онлайн-конференції «Коворкінг 3:0: мовознавство, літературознавство, журналістикознавство» (8 квітня 2025 р, Харків, Україна). За матеріалами наукової роботи опубліковано тези статті «Поетика роману І.Багряного: методика вивчення у закладах загальної середньої освіти» у збірнику з вищезгаданої науково-практичної конференції (с. 23 – 28).

Матеріали статті, написаній у співавторстві з науковим керівником, було опубліковано в українсько-польському збірнику «Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття», (19 травня 2025 рік), (с.192-196).

Структура й обсяг: робота складається зі вступу, трьох розділів (одного теоретичного та двох практичних), кількох підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків і списку використаної літератури, загальна кількість сторінок – 84.

РОЗДІЛ І
МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРИГОДНИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Жанр пригодницької літератури за справедливими мірками вважають одним із найцікавіших та найзахопливіших, оскільки в епіцентрі художньої думки знаходиться динаміка, активний розвиток дії та велике емоційно-експресивне напруження. Власне, імовірно, через ці позиційні риси пропонований жанр є найбільш оптимальним у процесі вивчення його у закладах середньої освіти. Мовимо про те, що сучасні підлітки перебувають на тому етапі розвитку інтелектуальних та фізичних задатків, коли доволі важко активізувати свою увагу на об'єкт, який почасти не викликає у них захоплення. Тому пригоди та різновид пригодницької літератури як жанру повинен викликати у них жваве зацікавлення.

На наш погляд, найбільш доречно формою роботи під час опрацювання та вивчення з дітьми особливостей пригодницького жанру є метод лекції. Розгорнута, однак не перенасичена фактами змістовна вчительська розповідь, дозволить змістити спектри на найважливіших позиційних рисах пропонованого жанру. Загалом для пригодницького жанру характерними є несподівані повороти сюжету, надмірна, однак цілком виправдана контрастність різноплановість персонажів, відсутність психологічної глибини характерів та їхньої внутрішньої характеристики. Проте слід звернути увагу на тому, що відсутність у пригодницькій літературі психологічного аналізу та інтерпретації ключових філософських аспектів жодним чином не зменшує вартості пригодницької літератури, оскільки у такому разі порушуються інші проблеми. Закономірно, що школярам буде ближчим сучасний аспект розвитку пригодницької літератури, який, мабуть, їм навіть і знайомий. Тому, вважаємо за необхідне назвати представників сучасного письменницького покоління, яке працює у руслі пригодницької прози, а згодом перейти до класичної категорії авторів. На думку Я.Бригадир, «Сучасна пригодницька

дитяча література представлена творами таких авторів, як Іван Андрусяк, Леся Воронина, Олександр Гаврош, Андрій Кокотюха, Ірен Роздобудько, Катерина Панько, Олександр Дерманський» [9, с.193]. Власне, пропонований перелік авторів почасти неповний, оскільки пригодницька українська література – відкрита динамічна система, яка має потенціал до поповнення та збільшення кількості як творів, такі й відповідно імен, що їх представляють.

Канонічний підхід, який сформувався в українській літературі в контексті вивчення пригодницької прози полягає у своєрідному сприйнятті творів, що його представляють. Насправді, позиційні особливості поданого жанру здебільшого приваблюють зацікавленого читача не так естетикою авторського втілення, як динамікою легкого читання. Водночас більша частина творів, що написана у руслі поданого жанру маркована авторами – як такі, що пасують для читачів молодшого покоління, тобто підлітків. Власне, цей стереотип до сьогодні не дозволяє пригодницьку літературу аналізувати в контексті серйозного жанру. Однак має слушність щодо цього Д. Семенова, вважаючи, що «саме їхнє розташування на межі популярної та юнацької літератури робить цей жанр особливо цікавим для дослідження ідеологічних та дидактичних аспектів» [42, с.115].

Вважаємо за доцільне виокремити найосновнішу інформацію, що стосується поданої теми, і подавати її для школярів необхідно дозовано. Це, на нашу думку, пов’язано із часовою ущільненістю академічних годин, а також із віковими та психологічними передумовами. Вважаємо, якщо інформації буде надто багато, то школярі просто потонуть у морі термінології та історичної трансформації.

Доречно зазначити, що термін «пригодницька література» складний для точного розуміння, адже не завжди ясно, що він охоплює: жанр чи літературне явище. У літературознавстві здебільшого натрапляємо на визначення – «жанр пригодницької літератури» чи «пригодницькі жанри». Тривалий час у якості синоніма до поняття «пригодницька» застосовувалися слова «авантюрна», що

певним чином навіть ускладнювало з'ясування змісту цих понять. Проте риси чи то авантюрної, чи то пригодницької літератури були схожими. Зокрема, на них вказує Т.Табунщик, резюмуючи, що «попри різноманітність пригодницької літератури, їй властиві певні характерні ознаки: напружений і захопливий сюжет, несподівані повороти подій, елементи інтриги, протистояння добра і зла; головний герой зазвичай романтичний та ідеалізований, виразна особистість, яка відстоює свої переконання та часто володіє надзвичайними вміннями» [53, с.269].

Слід акцентувати на тому, що на сучасному етапі розвитку літератури спостерігаємо таке явище як змішування жанрів. Зокрема, певні любовні романи цілком можна віднести до пригодницької літератури, бо крім ключової любовної лінії у творі є якась таємниця, інтрига, пригода, подорож, деталістичний опис побуту. Загалом у літературі позиційними залишаються пригодницький роман і пригодницька повість.

Жанр пригодницького роману остаточно сформувався близько двохсот років тому, проте більшість його характерних рис проявилися значно раніше. Витоки пригодницької літератури можна простежити у магії української народної казки та героїчному епосі, зокрема в епізодах, коли герої вирушають у далекі й небезпечні подорожі, долають опір злочинців і цим самим захищають слабших.На цьому етапі пропонуємо учням метод *«Мозкового штурму»*, умови якого спрямовані на пригадування казок, у яких є героїчно-пригодницький мотив («Котигорошко», «Бременські музики», «Кошовий Іван Сірко», «Річка Либідь», «Де взялися запорожці», «Хмельницький і Барабаш»). Це дозволить школярам не просто пригадати, але й зосередити свою увагу на позиційних рисах згаданих казок, оскільки вони більшою мірою лягли в основу пригодницького роману.

У добу Середньовіччя пригода набуває локальності та самототожності у своєрідних лицарських романах. Згаданий вище Т. Табунщик міркує, що «лицарські, шахрайські романи відзначалися захопливими сюжетними

елементами, а мотив пригод у них сприймався органічно. У цих творах чітко проявляється протиставлення позитивних і негативних персонажів, причому оповідач завжди підтримує героїв добра. Лицарський роман запроваджує типову для пригодницької літератури тему подорожі, мандрівки чи квесту, який у справжньому сенсі означає самовіддане прагнення до недосяжної мети» [53, с.270]. У контексті розгляду поняття квесту учитель може навести подорожі лицарів Круглого столу в пошуках святого Грааля. Згодом пригодницька література схилялася до інтерпретації поданих у ній подорожей: прагнення допомогти другові та врятувати його зі скрути, помститися ворогам, а іноді досягнути матеріальної винагороди.

Остаточне формування пригодницької прози як жанру відбулося наприкінці XVIII – XIX століття. У цьому процесі велику роль відіграли пригодницькі англійські романи. Наводимо приклад загальновідомих текстів «Життя і дивовижні пригоди Робінзона Крузо» Д. Дефо, «П’ятнадцятирічний капітан» Ж. Ферна, «Історія Тома Джонса Знайди» Г. Філдінга тощо.

Переходячи до української літератури додаємо, що підставою до виникнення та розквіту пригодницького жанру на початку XX ст. стали бурхливий розвиток науки, географічні відкриття, посилена урбанізація та загалом зацікавлення масового читача пригодами, які певним чином зникли. Пригодницька література, яка захоплювала яскравістю та неординарністю сюжетів стала для дітей та підлітків утопічною країною, мешканці якої були схильні до героїзму та самопожертви задля високої мети. Має рацію О. Слижук, зауважуючи, що «згідно з чинною шкільною програмою, учні 5 класу вперше знайомляться з історико-пригодницькою прозою через повість Зірки Ментанюк «Таємниця козацької шаблі». Цей твір поєднує детективні та пригодницькі елементи, сучасний хронотоп і «мандрівки» головної героїні Наталочки Руснак у минуле. Повість відзначається динамічністю сюжету, сучасною стилістикою, багатством пізнавальної інформації. Для ефективного вивчення твору доцільно використовувати ігрові методи (квести, вебквести) та

когнітивні завдання, що сприяють поглибленню знань з історії України, а також доповнювати заняття візуальними медіа – фотографіями пам'яток, реконструкціями історичних битв та документальними відеофрагментами» [50, с. 3].

Проте формування предметної літературознавчої обізнаності має починатися із аналізу та розглядів витоків цього різновиду у літературі. Оскільки як мислить М. Василенко, «поява історичної прози для дітей та юнацтва пов'язана з творчістю Марка Вовчка. Письменниця обробляла народні пісні, думи та легенди про історичне минуле України, трансформуючи їх у художні твори, що дозволило їй створювати оригінальні літературні сюжети на основі фольклору. У повістях-казках «Кармелюк», «Невільнича» та повісті «Маруся» Марко Вовчок відкриває перед молодими читачами образи боротьби українського народу проти іноземних загарбників і соціального гніту. Головні герої цих творів відображають силу національного духу, відданість рідній землі та прагнення до кращого майбутнього для України» [11, с.26].

Прикметною особливістю українського літературного процесу, що датується 1920–1930 рр., тобто періодом зародження пригодницьких, детективних, авантюрних сюжетів, є захоплення екзотикою африканських та американських менталітетів, морськими подорожами, пригодами, небезпекою. Дослідники історії та теорії вітчизняної літератури вважають, що вся пригодницька українська література певним чином запозичена. Читацький попит задовольнявся перекладними художніми текстами. І хоч, зважаючи на це, складеться враження, що пригодницький жанр практично не розвивався, то все ж його елементи були наявні в інших літературних жанрах – історичному, соціально-побутовому романах.

Так, Є.Баран, апелюючи до аналізу історичної прози другої половини XIX початку XX ст., акцентує увагу на тому, що «елементи пригодництва наявні практично в усіх творах історичної тематика, і саме вони стають не

просто історичним чи біографічним фактом, а художнім прийомом, способом організації матеріалу» [4, С. 29–30.]. Літературознавець вважає, що першим твором у жанрі історично-пригодницької літератури є роман П.Куліша «Чорна рада», оскільки він репрезентує собою усі елементи пригодницького жанру: любовна інтрига, викрадення дівчини та її успішний порятунок, мотив подорожі, ув'язнення головного героя, пророкування щасливого фіналу чи передбачення трагічних подій, смертна кара та інші елементи. Ми цілком свідомі того, що сухий теоретичний матеріал не допоможе учням краще орієнтуватися у елементах пригодницької літератури, тому пропонуємо ряд методів і форм, які би активізували їхню увагу та мислення. Серед них виокремлюємо такі: *«Літературна гра або рольова інтерпретація»* (учні перетворюються на персонажів пригодницького тексту, влаштовують інтерв'ю, суд, диспути, дебати від імені головних героїв, «*Метод проєктів»* (учні створюють індивідуальні авторські проєкти, постери, презентації, блоги, буктрейлери тощо), *«Кейс-метод»* (учні роблять спроби проаналізувати певну ситуацію з твору й прагнуть знайти власний вихід із ситуації), *«Дискусійний клуб»*, *«Інтерактивне читання»*. Запропоновані методи та форми розвивають уяву, навички риторики та критичного мислення, оскільки школяр стає безпосереднім учасником навчально-виховного процесу. Власне, це допоможе на етапі вивчення, сприйняття та засвоєння нового матеріалу, що стосується основних аспектів розвитку пригодницької прози.

Повертаючись до теоретичного блоку, вважаємо за доцільне звернути увагу школярів на позиційні риси пригодницького жанру, оскільки саме це дозволить їм співвідносити конкретні тексти із характерними для нього рисами. Жанровизначальною ознакою пригодницької літератури є стрімкий та інтенсивний перебіг подій. Загалом текст повинен бути подієвим, а події, що лягли в його основу, прогнозованими, незворотними і неповторними. Згадана подієвість може бути редукована (послаблена) або збільшена, та головне основна її мета – вона передбачає прискорення, стискання літературного часу.

Не останнє місце у фабулі пригодницького твору має якраз пригода – незвичайна подія, яка володіє особливим неповторним ефектом і саме вона викликає захоплення або ж навпаки страх у головних героїв.

Виокремлюємо позиційні риси пригоди як подієвого тропа у жанрі пригодницької прози. Тобто, мова йде про: непередбачуваний збіг обставин, реальний драматичний підтекст, атмосферу спонтанного дива, різку реалістичну наснаженість та наявність наставницького аспекту. Разом з тим пригода має універсальний аспект, оскільки мислиться вона у тексті як гра, однак з реалістичним відтінком, представлена як диво, однак підкріплена раціоналізмом тощо.

До початку 20-х років XX століття у надрах українського літературознавства практично відсутня тенденція до використання понять «пригодницький», «авантюрний» через відсутність матеріалу того періоду. Однак, опираючись на критичні праці 20–30 рр. XX ст. популярним стає паралельне застосування терміна «авантюрний» і «пригодницький». З приводу цього має свою думку Л. Сеник, міркуючи, що «критики по-різному ставилися до елемента пригоди або, як вони висловлювалися, авантури в романному сюжеті. Тим часом пригода, подія лежить в основі будь-якого сюжету, але найповніше вона втілена в романному сюжеті» [43, с.15]. Сам дослідник, досліджуючи особливість романного жанру 20-х років XX ст., надає перевагу визначенню «пригодницький». Власне, побутування поняття «авантюрний» в українському літературознавстві 20-30 рр. XX ст. певним чином пояснює те, що українські письменники більше вподобали собі екзотичний термін, який володів ефектом свіжості у тогочасному художньому епосі.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на той факт, що у формуванні теоретичних основ пригодницького напрямку в українському літературознавстві стала теорія пригодницької літератури, яку запропонував для загального вжитку український письменник М. Трублаїні. Автор передовсім опирався на еволюцію індивідуального читання текстів світової

пригодницької літератури, а також на сприйняття текстів пригодницького формату своїх колег по перу. Зводячи отриманий досвід в одну джерельну базу М. Трублаїні виокремив такі основні ознаки пригодницького твору. Мова йде про інтригу, напруженість сюжету та небезпека ситуації, яка формує пригоду. Найбільше уваги письменник приділив аналізові характеру головного героя і виділив позиційні особливості у ньому:

- ✓ позитивний герой передовсім повинен бути особистістю, яка вихована на кращих моральних засадах суспільства. Така індивідуальність пов'язує своє життя із світлим майбутнім своєї держави;
- ✓ такий герой має бути наділений певним пафосом, ідеалізований, гіперболізований, шляхетний та наповнений прекрасними поривами до знань та краси [цитовано за 19, с. 6]

Повідомляючи учням ґенезу розвитку пригодницького жанру в українській літературі необхідно пам'ятати про індивідуальні та вікові особливості сприйняття. Не завжди те, що цікаво для вчителя, викликатиме пильний інтерес у його учнів. Одним із позиційних завдань вивчення літератури в школі є формування в школярів інтересу до художнього слова та активізація їхніх читацьких задатків. Це завдання на сучасному етапі виконати доволі непросто, оскільки читання книг замінюється віртуальним світом. Як наслідок, маємо тенденцію до поступового витіснення літератури, особливо коли мова йде про паперові книжки. На наш погляд, пригодницька література є якраз тим жанром, який здатний посилити інтерес до книжки . Причиною надзвичайної актуальності такого жанрового різновиду є прихильність сучасних підлітків до специфічної моделі головного персонажа. Здебільшого, неординарна та сповнена оптимізму особистість викликає найбільше захоплення. Такий персонаж долає з гідністю випробування, що трапляються на його шляху, зіштовхується у боротьбі із серйозними суперниками, однак завжди знаходить у собі сили вийти переможцем із ситуації, яка складається. У той же момент герой пригодницької прози представлений як звичайна

людина, однак з високим порогом моральних цінностей. Він допомагає іншим, стає на захист скривджених та згорьованих тощо. У цьому контексті вважаємо за необхідне апелювати до думки, яку висловила В. Кизилова. Вона вважає, що головним елементом поетики пригодницьких творів є чітка сюжетна лінія твору, а саме:

- ✓ випадковий збіг як монтажна основа композиції;
- ✓ раціональні мотиви як модифікатори пригодницької композиції;
- ✓ гра як семантична ознака пригодницького твору;
- ✓ драматичні нариси;
- ✓ таємнича атмосфера як компонент пригодницької структури;
- ✓ реалістичні мотиви;
- ✓ етичні імперативи, що структурують сюжет твору і дають поштовх до дії» [69, С.18–21.]

Доходячи до висновку міркуємо, що застосування сучасних методів і форм на уроках української літератури в школі сприяє глибшому осмисленню учнями пригодницької прози, спричиняється до активізації їхньої пізнавальної діяльності, розвитку теоретичного мислення та формування етичних цінностей. Такий різновид літератури покликаний захопити не лише неординарним сюжетом, а й захопити широкими можливостями для розвитку позиційних компетентностей: читацької активності, критичного мислення, розвиткові фантазії та уяви, соціальної та громадянської відповідальності. Рольові ігри, проєктна діяльність, дискусії, квести та інтерактивні творчі завдання здатні перетворити звичайний урок на особливий простір, у якому учень – активний учасник пізнавального процесу, а не пасивний спостерігач. Таким чином сприйняття та вивчення пригодницької прози не лише збагачує школярів новими знаннями про особливості літературного процесу, а й виховує самодостатніх, креативних та морально свідомих особистостей.

1.1 Компетентнісний підхід у процесі вивчення пригодницької прози в школі

Поняття компетентнісне навчання на сучасному етапі заполонило усі сфери освітньої діяльності. Із нестримним розвитком технічного прогресу, відповідно розвивається освітня галузь, яка за останні кілька років змістила спектри свого зацікавлення з предмета навчання на його об'єкт, тобто на школяра. Сучасний учень має різноманітні форми вибору: починаючи від шкільного приладдя і закінчуючи типом навчально-пізнавальної діяльності. У цьому ключі слід згадати, що формуються профільні класи, до яких входять діти, пов'язані спільними поглядами, ідеями, переконаннями та зацікавленнями.

Повертаючись до теми компетентнісного навчання, додаємо, що такий тип освітньої роботи червоними літерами прописаний у конституції української школи. На різних навчальних рівнях втілюються наукові, методичні, теоретичні семінари та конференції, а педагогічні журнали наснажені тематичними статями, які пов'язані з проблемою дослідження компетентнісного навчання у сфері сучасної навчальної роботи. Перед тим як перейти до аналізу пропонованого поняття, на наш погляд, слід акцентувати увагу передовсім на розбіжностях термінів компетентність та компетенція. Отож, ***компетентність*** – «набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізуватися на практиці». Натомість поняття ***компетенція*** – «суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлення у певній сфері діяльності людини» [21, с.10]. Власне, міркуючи про типологічну різницю, акцентуємо на тому, що компетентність – це передовсім індивідуальна якість конкретної особистості, а натомість компетентність – це певний перелік конкретних вимог, що встановлюється до рівня навчально-пізнавальної діяльності державним законом щодо освіти. Якраз згаданий перелік пропонується учневі до опанування. Аби краще засвоїти пропоновану схему

на практиці, наводимо стандартний приклад: якщо середньостатистичний школяр не лише вміє та знає, але при цьому зацікавлений у певному процесі та прагне діяти (наприклад, читати), усвідомлюючи при цьому своє прагнення, то у цій ситуації ведемо мову про сформованість у нього читацької компетентності. З іншого боку, якщо ж «знає і вміє», однак при цьому не виявляє бажання самотужки здійснювати конкретний процес (аналізує художній текст, проте при цьому не любить читати), то у цьому ключі міркуємо про сформовану компетенцію. Компетентний школяр чи випускник освітнього закладу, потрапляючи у нестандартну ситуацію, не втрачає контроль над власними силами. Це можливо суто через те, що така особистість тверезо може оцінити нові виклики, знає свої можливості та здібності, може критично проаналізувати, які з отриманих умінь необхідно застосувати, щоб вирішити проблему. Вважаємо, що уроки української літератури займають першість серед інших предметів, які розвивають учнівську компетентність. Зокрема, говоримо про те, що читаючи то й чи інший літературний твір, школяр не послуговується готовою схемою сприйняття (як це буває у математиці, коли є готова теорема, чи у фізиці, коли учневі надають типову формулу), а створює власну індивідуалізовану систему осмислення та аналізу. Оскільки кожен художній текст окремо взятим школярем мислиться по-різному. Звідси маємо й індивідуальне прочитання та бачення.

Має слушність щодо цього О. Сова, міркуючи, що «у процесі вивчення української літератури на уроці формується компетентний читач з критичним мисленням, який через художні твори засвоює загальнолюдські цінності та усвідомлює значення читання для особистісного розвитку, соціальної адаптації та формування поведінкових навичок. Українська література допомагає виробити ціннісне ставлення до того, що відбувається навколо, до переживань героїв, стимулює роздуми над життям окремих людей, формує громадянську позицію, екологічну свідомість, морально-етичну відповідальність, креативність, уміння долати складні життєві ситуації, а

також розвиває толерантність і повагу до інших» [52, с.53]. Позиційне завдання української літератури покликане сформувати та активізувати естетичні смаки особистості, які проявляються у процесі міркування над вчинками персонажів, внаслідок дискусії стосовно моральних та світоглядних ідей.

Нашим завданням є зрозуміти яким чином компетентнісне навчання здатне активізувати роль пізнавальної активності школяра у процесі вивчення пригодницької літератури у школі. Передовсім назвемо, що важливим аспектом компетентностей, запропонованих Новою українською школою, є навчання дитини не лише в школі, а й поза її межами, тобто навчання «упродовж життя». Поняття пригодницької прози може бути навіть невідомим для дітей, однак його суть вони точно знають, оскільки пригоди, відкриття чогось невідомого, адреналін та радість від підкорених вершин є базовими основами дитячого шкільного віку. Тобто, так чи інакше дитина перебуває у вирі пригод, здійснюючи їх самотужки або зі своїми друзями. Завдання вчителя з української літератури у цьому процесі – це пошук ефективних механізмів навчання, які би актуалізували цю тему на практиці. Вважаємо за необхідне звернутися до думки, висловленої Т.Яценко та І.Тригуб, з приводу того, що «у рамках Нової української школи вивчення літератури спрямоване на формування компетентних учнів-читачів, які постійно цікавляться художніми творами класичної та сучасної української, а також зарубіжної літератури, здатні критично аналізувати прочитане і застосовувати набуті знання та навички у життєвих ситуаціях. Реалізація компетентнісного підходу відбувається через розкриття потенціалу предмета «Література» (українська та зарубіжна) для розвитку наскрізних умінь, читацьких навичок та ключових компетентностей учнів» [68, с.36]. У будь-якому разі компетентність, попри усю її співвіднесеність з базовими поняттями сучасної освіти, передовсім є явищем індивідуальним. Власне, ця унікальність залежність від методики роботи вчителя української літератури на власних уроках. Однак попри

індивідуальні розбіжності, можна виокремити характеристики, які є ключовими для усіх шкільних предметів, що ставлять у пріоритет навчальну компетентність. Зокрема мова йде про:

- застосування компетентностей відповідно до контексту (зокрема, у певній навчальній ситуації);
- компетентність завжди репрезентована як результат, тобто вона здатна характеризувати те, які дії застосує індивід, щоб досягнути певного результату;
- для того, щоб визначити сформований рівень компетентності особистості потрібні чіткі стандарти.

Вище перелічені позиції спрямовані на формування компетентного читача, який здатний долучатися за допомогою художньої літератури до фундаментальних цінностей, літератури, мистецтва та культури загалом, цим самим розширюючи свої культурно-пізнавальні зацікавлення. З цього випливає і основне завдання літературної освіти – перебувати у тісних зв'язках з іншими видами суміжної діяльності, відображати будь-які явища природи, суспільного життя тощо.

Вивчаючи тему пригодницької літератури в школі необхідно сформувати блок компетентностей, якими має оволодіти учень, опанувавши подану тему. Власне, у цьому ключі професійна компетентність співвідносить із завданнями, що стають перед школярами, перед вивченням матеріалу. Мова йде про уміння:

- давати визначення поняттю «пригодницька література»;
- виокремлювати позиційні ознаки пригодницького твору;
- пояснювати відмінності між пригодницькою літературою та іншими жанрами художньої прози;
- називати ключові теми пригодницьких текстів (подорожі, небезпека, подвиги, ризик);

- наводити приклади класичних сюжетів пригодницької літератури українських і зарубіжних авторів;

Як зрозуміло, тут міркуємо про тематичні, локально-спеціалізовані компетентності, якими повинен володіти учень після вивчення теми «Пригодницька проза», але окрім цього є базові основи, що входять до будь-якого шкільного предмета і сприймаються як основа сучасної освіти Нової української школи. Згадувана раніше О. Сова, вважає що цією основою є «навчання української мови спрямоване на формування у здобувачів освіти внутрішньої зацікавленості до предмета, усвідомлення цінності державної мови та її необхідності у повсякденному й професійному спілкуванні, а також надання отриманим знанням і навичкам практичної значущості. Для розвитку ключових компетентностей слід приділяти увагу формуванню загальнопредметних умінь, таких як здатність працювати з інформацією, аналізувати і порівнювати дані, узагальнювати, аргументовано висловлювати власну думку, робити висновки, вирішувати проблемні завдання, ефективно співпрацювати в команді, приймати рішення та генерувати нові ідеї» [52, с.53]. Додаємо, що спільними для всіх компетентностей є такі профільні вміння: критичне мислення системного характеру, читання з розумінням та коментуванням, здатність до висловлення індивідуальної позиції, творчість, креативність, ініціативність, уміння контролювати власні емоції, оцінка ризиків та негативних факторів, співпраця з іншими людьми та схильність до командної діяльності. Згадані вміння здатні формуватися через використання компетентнісного підходу в навчанні. Однак результат цього підходу залежить не лише від учня, а й від:

- високого рівня професіоналізму вчителя, його ґрунтовних знань предметів та сучасного підходу до підготовки уроків;
- здатності вчителя чітко усвідомити тему, мету та зміст уроку;
- уміння чітко підібрати необхідну систему методів, прийомів та форм навчання;

- застосування інноваційних та технічних підходів до організації навчальної діяльності учнів.

З цього напрошується висновок, що компетентнісний підхід – це певним чином відповідь на питання, якого саме результату освіти вимагає суспільство, але цей результат є індивідуалізованим для конкретної особи. Мова йде про компетентність як одиницю виміру інтелекту людини, де зосереджується увага на здатності діяти чітко та раціонально у різноманітних проблемних ситуаціях. Враховуємо і той аспект, що сучасна освіта, у тому числі літературна, стрімко розвивається. Навіть вивчання, здавалося б, традиційної теми, пов'язаної із пригодницькою прозою, може мати неоднаковий результат для різних дітей. На наш погляд, це пов'язано з формами позаурочної роботи. Суголосними є думки В. Федяєвої, яка резюмує, що «Не можна сьогодні не враховувати інститут репетиторства, різноманітні авторські програми розвитку дітей. Таким чином уроки можуть бути присвячені набуттю дитини власне знань, відпрацюванню навичок і формуванню вмінь з урахуванням сучасних інноваційних технологій, а вся позакласна робота дасть досить широкий спектр і можливості для творчої, ігрової, проєктної групової роботи. Усе це і буде формувати компетентності, які досить важливі у майбутній професійній підготовці» [61, с.16].

Сучасний вчитель повинен організувати урок з української літератури таким чином, щоб задовольнити базові потреби школярів та забезпечити процес осмисленого навчання, яке дасть можливість поєднати перевірку знань з урахуванням ціннісного й діяльнісного складників. Як приклад можемо навести тематичне питання: «Вкажіть, в якому епізоді та в яких словах Ю. Яновський у романі "Майстер корабля" зумів відтворити романтичну візію ще не розчарованої та не пригнобленої тоталітарною системою української інтелігенції 20 рр. ХХ ст.?». Пропоноване питання більшою мірою спрямоване на відтворення вивченого матеріалу та актуалізацію пізнавальної активності школярів, сприяючи досягненню очікуваних результатів діяльнісного

навчання. Такі питання на розвиток учнівської компетентності можна застосувати і до теми пригодницької прози. Врешті, будь-які питання опираються передовсім на отриманий раніше досвід. Вони, окрім того, що стимулюють розвиток критичного мислення, пам'яті, уваги та інших характеристик, які входять до складу основних літературних компетентностей, спонукають школяра до пригадування. Як наслідок, раніше набуті знання стають сходинкою до опанування нових здібностей. Важливо, щоб завдання такого типу не лише виявляли здатність учнів застосовувати здобуті знання, а й набувати нові, передбачали розуміння старшокласниками потреби та внутрішньої готовності до пошуку шляхів подолання протиріччя між власними знаннями та незнаннями. За допомогою лише традиційних завдань репродуктивного характеру вирішити цю проблему складно. Компетентнісно орієнтовані завдання повинні мотивувати учнів до вивчення української літератури, вироблення в них усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури» [32, с.14].

Ми не можемо заперечувати того факту, що для сучасних учнів художня книга втрачає своє призначення як основне джерело художньої інформації, а читання нівелюється як важливий спосіб прилучення до творів словесного мистецтва. Навіть та ж пригодницька проза, яка займала чільне місце з-поміж читацьких вподобань не є такою актуальною та захопливою. Телебачення та можливості інтернет ресурсів створюють в уяві дітей ілюзію повноцінного еквівалента, тобто повної компенсації художнього твору. Проте вчитель повинен донести до свідомості дітей, що читання є унікальною формою комунікативно-пізнавальної діяльності особистості, це схильність до критичного розуміння та інтерпретації твору, вміння самотужки робити висновки, аргументувати та чітко висловлювати власну позицію стосовно прочитаного матеріалу. Як наслідок, ефективність читання визначається рівнем сформованості літературної компетентності школяра як оволодіння взаємопов'язаними комплексами інтелектуальних та естетичних механізмів

взаємодії. Як міркує Т. Яценко, «На основі аналізу психолого-педагогічних, літературознавчих та методичних досліджень в галузі читацької діяльності трактуємо літературну компетентність як умовне поєднання особистісного, когнітивного та діяльнісного компонентів, взаємодіях яких у читацькій діяльності й забезпечує (або не забезпечує) сформованість літературної компетентності» [67, с. 4].

Особистісний складник – це індивідуальний рівень розвиненості творчих здібностей, естетичної чуттєвості, творчої уяви школяра, його схильність до глибокого розуміння фабули художнього твору та його структури.

Когнітивний складник – це компонент літературної компетентності спрямований на отриманий попередній читацький досвід. Якраз він впливає на здатність до опрацювання програмових художніх творів і біографічних даних про авторів, володіння теоретичними літературними знаннями, усвідомлення специфіки художньої мови та індивідуального стилю митця, які спричиняються до глибокого розуміння художнього твору.

Діяльнісний складник – це компонент, який спрямований на діалогічну взаємодію між читачем та учнем, героям твору та автором. Особливість цього складника певним чином полягає у здатності ставити авторові конкретні запитання, усвідомлювати його підтекст, давати оцінку вчинкам та діям героїв тощо.

З цього випливає, що модель літературної компетентності представлена як інтегрований компонент навчальних умінь учнів, як набута здатність до активізації та мобілізації комплексу специфічних рис. Передовсім робимо висновок, що незважаючи на тематичну спрямованість учителю необхідно розвивати в учнів підлітків інтерес до читання творів української художньої літератури, вдосконалювати їхні навички усвідомленого виразного читання, вдаватися до поетапного формування умінь аналізу літературних творів різножанрового спрямування. Одне із найважливіших завдань учителя

української літератури – це формувати у школярів компетентнісний підхід до будь-якого літературного явища чи творчої діяльності. Це допоможе підвищити рівень їхньої самостійності. Згадувана вище Т. Яценко переконана, що визначальною ознакою компетентнісного уроку української літератури в основній школі «повинна стати його спрямованість на очікувані результати літературного навчання, а саме: сформувати в учнів стійкий читацький інтерес до творів українського писемного мистецтва, потребу в зацікавленому читанні, виховати естетичне відчуття образного слова, усвідомлення важливих загальнолюдських та національних моральноетичних цінностей, навчити самостійно мислити, розуміти та творчо інтерпретувати художні твори, аргументувати, проводити аналогії з власним досвідом, виявляти здатність до перенесення набутих на уроці літератури знань на практичні ситуації» [67, с. 8].

Виокремлюючи право на індивідуальне розуміння особливостей компетентнісного підходу на уроках української літератури, зокрема у контексті вивчення теми пригодницької прози, зауважмо, що різнобій у термінологічній системі, недостатня методична робота за поданою темою, пов’язана з проблемою компетентнісно орієнтованого літературного навчання ускладнюють його втілення у шкільній практиці.

1.2 Методи та прийоми у процесі опанування пригодницьким жанром

Для успішної реалізації мети будь-якого уроку необхідно застосувати найбільш оптимальну систему методів та прийомів, які би гарантували успіх. Як відомо, під методом мається на увазі форма двоєдиного процесу навчання та форма взаємовідносин учнів та вчителів. Прийом у свою чергу – це універсальний спосіб реалізації методу. Власне, ефективність роботи за темою «Пригодницький жанр» залежить передовсім від доцільного добору методів навчання та їх креативного використання, що зумовлюється змістом і

специфікою літератури як проявом образного мислення. Опираючись на витоки предметної дидактики, поділ методів, що необхідні для успішного проведення уроку, визначається специфікою тих джерел, з яких учні здатні почерпнути знання, та характером співдії учителя та учня.

Виходячи із класифікації методів навчання на основі джерел інформації, Т. Яценко виокремлює такі їхні категорії: «словесні (розповідь, лекція, бесіда, пояснення), практичні (робота над текстом художнього твору та з іншими джерелами інформації: довідковими виданнями, підручниками, інтернет-ресурсами тощо) та наочно-ілюстративні демонстрування, ілюстрації) методи. Система методів навчання літератури, в основу якої покладено характер пізнавальної діяльності учнів, включає творче читання, репродуктивний, частково-пошуковий і дослідницькі методи» [66].

Опираючись на пропоновану систему, можна виокремити найбільш оптимальний метод у процесі вивчення з учнями пригодницького жанру. Слід врахувати, що згаданий жанровий різновид вирізняється динамічним сюжетом, що наснажений незвичайними подіями та несподіваними поворотами вкінці. Тому, на наш погляд, найбільш доречним на першому етапі буде метод *шкільної лекції*. Однак з огляду на нестримний розвиток технічного прогресу, здивувати школяра традиційною манерою викладу теоретичної інформації буде нелегко. Тому найкращим методом в цьому ключі буде *мультимедійна лекція*, яка представлена як послідовна демонстрація слайдів презентації, що супроводжується тематичними коментарями вчителя або ж навпаки заздалегідь підготовленими для цього учнями-спікерами. Перевага такого методу навчально-пізнавальної діяльності, на нашу думку, полягає у чіткому структуруванні змісту навчального матеріалу, його лаконічності та стислості. Мультимедійна лекція дозволить візуалізувати уявлення про жанр пригодницької прози, акцентує увагу учнів на основній інформації та зуміє виокремити з-поміж значного обсягу навчального матеріалу позиційні риси. Ефективність цього методу залежить від багатьох чинників, зокрема і від

професійної майстерності вчителя, чітко означеної мети та завдання уроку, загального рівня підготовки школяра і його індивідуальною здатністю опановувати текст художнього твору тощо. Важливо у цій презентації звернути увагу не лише на роль читача, але й на те, яким чинові він сприймає події, співпереживає персонажам та створює емоційне тло для сприйняття фабули художнього твору.

Згадувана вище Т. Яценко пропонує у процесі вивчення поданої теми звернутися до *веб-квестів*, які «передбачають опрацювання матеріалів певних веб-сайтів задля поглиблення та інтеграції учнівських знань, пошуку й отримання необхідної інформації, виконання поставлених завдань у процесі самостійної або групової роботи. Квести сприяють розвитку в учнів уміння аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію» [66].

Як ми згадували раніше, сучасний літературний розвиток пропонує для вчителів української літератури відзначений інтенсивний пошук нових ефективних шляхів залучення школярів до читання. До цього списку входять шкільні спецкурси, позакласні та позашкільні заходи, які привертають увагу до читання. Говорячи про актуальні методи, які би стимулювали пізнавальний розвиток школяра під час вивчення теми «Пригодницька література», мовимо про літературні екскурсії. На це звернули увагу й К. Середа та В. Звиняцковський, резюмуючи, що «коли освітня подорож надає можливість освоєння різних способів пізнання світу способом занурення в історію і культуру людства за допомогою тісного контакту з реаліями життя, то літературні екскурсії допомагають глибшому ознайомленню безпосередньо з місцями, де жили й працювали видатні письменники, з пам’ятками мистецтва, з літературно-меморіальними музеями» [45, с.145]. Власне, згадуємо про екскурсії в контексті словесних методів навчання суто через те, що прагнемо акцентувати на тому, що будь-яку розповідь чи лекцію можна підсилити реальним відтворенням та візуальним спогляданням об’єктів, про які йдеться. До прикладу про пригоди та подвиги Олекси Довбуша, якого на сучасному

етапі сприймаємо як народного месника, можна розповісти, застосувавши метод бесіди та її різновидів, а зробити цей метод потужнішим можна з поміччю екскурсії. Навіть у плані шкільних екскурсій у вчителя є вибір: це може бути відвідування музею Олекси Довбуша або ж мандрівка гірським маршрутом «Стежками Олекси Довбуша». Що може бути краще, розказуючи школярам про пригоди, самим стати учасником цих пригод.

На закріплення раніше вивченого матеріалу найкраще підійде *метод евристичної бесіди*. Проте необхідно враховувати, що питання до евристичної бесіди ефективно будувати за принципом *тонких* (хто?, кому?, для чого?) і *товстих* запитань (з якою ціллю?, завдяки чому?, опираючись на які мотиви?). Такі спонукальні запитання не лише реалізують технологію критичного мислення, але у той же момент актуалізують в пам'яті учнів прочитаний текст, допоможуть вчителеві вибрати ті фрагменти художнього твору, які вимагають від школярів посиленої уваги та поглибленого аналізу. Має слушність Л. Удовиченко, відзначаючи, що «система питань, яку вчитель добирає для реалізації методу евристичної бесіди, з одного боку, має допомогти учням не лише організувати власну освітню діяльність, а й осмислити алгоритм пошуку художньої та наукової інформації для успішного виконання завдання» [56, с. 37].

Аби зацікавити дітей пригодницькою прозою, необхідно говорити про неї, як про захопливу подорож, де герої зіштовхуються з викликами, знаходять на власному тернистому шляху друзів, відкривають нові світи і долають навіть найстрашніші перешкоди. Натомість це робить їх сильнішими і мудрішими. Ми загалом вели мову про традиційні методи навчання, однак не слід нехтувати сучасними прийомами та методами роботи. Мова йде про тематичні «читацькі клуби», відвідування бібліотеки та книгарні, перегляд тематичних фільмів. Чітка схема подачі матеріалу зовсім не означає, що у ній немає місця для креативності. Власне, сформувати креативність – це позиційне завдання вчителя. На думку Л. Шавлової, «Креативне навчання відображає процес

співпраці між вчителем та учнем, де освітній процес інтегрується з реальним життям та розв'язанням творчих завдань. Особистість розвивається лише тоді, коли вчитель передає їй ініціативу, підтримує у творчих починаннях та бажанню самовизначитися, спонукає до експериментів» [64, с.333]. Будь-який прояв креативності безпосередньо пов'язаний із дослідницьким методом навчальної діяльності, оскільки в його основі передовсім закладено пошук. Використання цього методу передбачає самостійну роботу учнів, тож його застосування є найбільш доречним у старших класах. Прийоми способу дослідження окреслюють такі форми роботи як: постановка конкретної проблеми для усього класу, пропозиція учителя щодо проведення тематичного залікового заняття тощо.

У старшій школі освітньою програмою передбачено засвоєння і практичне використання набутих знань, що стосуються аналізу художнього тексту, зокрема міркуємо про здатність зіставляти особливості розкриття конкретної теми (припустимо, пригодницької літератури) в різних мистецьких виявах; читати літературні тексти таким чином, аби використовувати досвід співдії з творами мистецтва в реальних ситуаціях, створювати індивідуальні тексти, у яких можна висловити власні думки та судження тощо. Види та прояви робіт, які поєднують учнівську діяльність на уроках української літератури з міждисциплінарною формою вияву та з мультимедійними ресурсами є зображувально-виражальні засоби різних видів мистецтв. Пригодницька література, на наш погляд, належить до тієї категорії жанрів, які прагнуть синтезувати візуальне відтворення з емоційно-експресивним способом відображення навколишньої дійсності. Як влучно з цього приводу висловлюється С. Сербин, «Своєрідною рисою інтерактивних методів навчання є використання власного досвіду учнями під час розв'язання проблемних питань. Школярам надається максимальна свобода розумової діяльності в побудові логічних ланцюгів. Це зумовлено потребою самостійно розв'язувати складні проблеми, звільняючи учня від традиційної ролі

спостерігача в навчальному процесі. В інтерактивному навчанні учні навчають один одного, отже, можна говорити про навчання діалового характеру» [44, с.132]. Вибір навчального методу під час опрацювання з учнями теми про пригодницьку літературу залежить від різноманітних чинників. Проводячи добір методу для уроку, вчитель української літератури повинен чітко розуміти, якої мети він прагне досягнути. Показником ефективності методу є його результативність. Інтерактивні методи навчання у свою чергу виступають значимою складовою уроку з літератури. Власне, як немає чіткого структурованого поділу загалом методів навчально-пізнавальної діяльності, так і відповідно відсутня доцільна диференціація інтерактивних методів навчання. У цьому ключі ми схильні поділяти думку О. Пометун, Л. Пироженко, які виокремлюють чотири групи технологій, використання яких залежить від мети уроку та форми організації учбового процесу:

- інтерактивні технології колективно-групового навчання – методи, що репрезентують собою спільну роботу всього класу;
- інтерактивні технології кооперативного навчання (мова йде про організацію роботи у малих групах, які об’єднані спільною темою і метою);
- технології ситуативного моделювання – методи, сукупність роботи яких полягає у залученні учня до гри чи до ігрового моделювання явищ;
- технології опрацювання дискусійних питань – розгорнуте публічне обговорення конкретного суперечливого питання [37, с. 80].

Художні тексти, які вміщені в підручниках з української літератури, допоможуть школярам усвідомити, що перед ними не просто захоплива пізнавальна інформація, а еталонний зразок художнього мистецтва. Найкращі прояви літературної класики викликають почуття краси, гармонії, вчать бачити прекрасне у навколишньому світі. Саме на уроках української

літератури до учнів приходить усвідомлення типологічної різниці між поняттям «пригодницький» та «романтичний» твір. Це пов’язано з тим, що у сучасній літературі пригодницькі історії продовжують розвиватися та еволюціонувати, знаходячи нові дещо несподівані форми свого втілення. Як доречно резюмує Т. Табунщик, «Герої пригодницьких творів стають однією з ключових причин надзвичайної популярності цього жанру прози. У центрі художнього світу зазвичай виступає видатна особистість, "надлюдина", справжній герой у повному розумінні цього слова. Його характер розвивається у процесі розвитку сюжету: він подолає випробування, опиниться в безвихідних ситуаціях, зіткнеться з могутніми ворогами, непереборними перешкодами та небезпеками, але завжди виявляється переможцем. Головний герой не лише проявляє фізичну силу, а й демонструє інші позитивні риси: допомагає слабким, захищає скривджених, відновлює справедливість, залишаючись при цьому звичайною людиною» [53, с.269]. Власне, опираючись на неоднозначність у трактуванні пригодницької та романтичної літератури, заняття, присвячене пригодницьким жанрам, необхідно зробити таким, щоб воно передовсім було ефективним і посильним для школярів. Тему цього уроку, як і інших, необхідно повідомити на початку навчального року. Передовсім, опираючись на пропозиції Т. Бабійчук, «пропонуємо озвучення таблиць "Зарубіжна пригодницька література" "Українська пригодницька література" з метою активізувати і узагальнити отримані в школі знання з теми (на таблицях – світлини письменників, їх імена, найвідоміші твори). З таблицями учні можуть ознайомитися в зручний для них час і виконати додані до них завдання (підготувати фрагменти з фільму-екранізації, створити презентацію, написати лист герою тощо)» [2, с.11].

З вище описаного можна зробити висновок, що значення пригодницької літератури у школі доволі вагоме, оскільки основна її функція полягає у формуванні читацької мотивації. Тобто, цей жанр має здатність пробуджувати інтерес навіть у тих школярів, які зазвичай не люблять читати, оскільки

цікавість до сюжету сильніша за лінь. Окрім цього пригодницька література спрямована на патріотичне та моральне виховання, розвиток критичного мислення, здатності до аналітичного та літературно-критичного аналізу. Якраз методи навчання виводять пригодницький твір із загальновідомої площини «прочитати і переказати» в середовище активного переосмислення, дослідження та творення. Тому від правильно підібраного методу залежить успішність та результат засвоєння навчального матеріалу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І

Розглянувши у теоретичному розділі провідні аспекти вивчення теми пригодницької прози у школі, ми дійшли до висновку, що цей жанр крім пізнавально-розважального значення, має ще й помітне виховне та дидактичне навантаження. Пригодницькі твори у шкільному віці відіграють важливу роль у процесі формування читацьких смаків і вподобань, світогляду, моральних цінностей, а саме сміливості, дружби, честі, відповідальності та щирості.

Аналізуючи процес розвитку пригодницької літератури, нам вдалося дійти до висновку, що вона пройшла тривалий та складний шлях: починаючи від формування на етапі розквіту романтизму до ототожнення її з авантюрними романами. Аналіз методичних передумов викладання пригодницької літератури продемонстрував, що наполегливе та ретельне опрацювання творів пропонованого жанру у закладах загальної освіти не може гарантувати успіху без продуманих і сучасних методів навчально-пізнавальної діяльності, які повинні бути не лише ефективними, але й доступними для будь-якої вікової категорії школярів, психологічно та мотиваційно адаптовані під їхні запити. Ми дійшли до думки, що методика вивчення пригодницької прози у школі повинна передбачати такі основні підходи: *емоційно-чуттєвий* (який полягає в глибокому індивідуальному співпереживанні героєві та його проблемам), *аналітичний* (спрямований на розвиток та активізацію критичного мислення, здатності інтерпретувати та аналізувати художні ситуації), *креативного самовираження* (що дає змогу учням самотужки демонструвати свої думки, використовуючи при цьому інтерактивний ресурс), міждисциплінарний (інтеграція з іншими предметами).

Серед методів, які, на наш погляд, виявилися найбільш ефективними та оптимальними в роботі вважаємо метод лекції, бесіди, мультимедійної лекції, проєктні технології та інтерактивні методи, веб-квести, вікторини. Таким чином викладання пригодницької літератури в сучасній школі потребує

інноваційного підходу, який передбачає відмову від шаблонного репродуктивного вивчення тексту.

РОЗДІЛ ІІ
ТЕМАТИЧНО-ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО ТИГРОЛОВИ

Роман Івана Багряного «Тигролови» вже давно подолав рамки рутинного та стереотипного трактування, оскільки історія, що лягла в його основу, максимально наближена до подій, які зараз переживає наша держава. Жорстока війна з московитами вкотре доводить, що ворог завжди залишався одним і тим самим, однак умів на кожному часовому відрізку замасковуватися під різні гасла, образи тощо.

Змальовані у цьому романі картини реального життя є своєрідною константою тогочасної дійсності, які письменник доносить до сучасного читача через особисті вражені. Змальовуючи політичне, економічне та соціальне життя своїх земляків, він взяв на озброєння найбільш важливі проблеми та конфлікти, зумів відтворити образи борців та сміливців. Апелюючи до життєвого шляху Івана Багряного розуміємо, що в основу роману «Тигролови» було покладено події, що відбулися під час відбування автором заслання на Далекому Сході. Образ головного персонажа Григорія Многогрішного було почерпнуто з власного досвіту та навіть ототожнено із самим автором. На думку В. Халіна, «Реальні події з біографії автора стали основою сюжету та петворилися на життєві, достовірні образи. Риси характеру, дії та поведінка людей знаходять своє відображення у вчинках і особистостях літературних персонажів. Перехід від авторської уяви до повного розуміння твору читачем є складним і потребує аналітичного осмислення під час ознайомлення з текстом. Лише завдяки різним методикам дослідження літератури можливе активне відтворення подій у свідомості, емоційне співпереживання героям та участь у своєрідному «співавторстві» з письменником, що дає змогу сприйняти твір у всій його багатогранності й життєвій достовірності» [62, с. 78].

Вивчаючи роман Івана Багряного «Тигролови» у школі, роботу за ним можна побудувати за схемою аналізу кожного з дванадцяти розділів твору, опираючись на характеристику дійових осіб (Григорія Многогрішного, родини Сірків і її ставлення до головного героя), життя, побут і працю українців, які жили на Далекому Сході і намагалися там створити індивідуальну філософію буття: «*Та найцікавіший нумер демонструвала Наталка. Вона "сікла локшину", так називають мисливці цю оригінальну і трудну вправу. Встромила свій мисливський ніж в пень лезом до себе. Підсунула пень до товстої підвалини коло комори. А тоді принесла з хати бердану, що стріляла кулями без оболонки, і, одмірявши 50 кроків, стріляла лежачи в лезо ножа*» [3, с.73]. Не менш доречним може бути й пообразний аналіз, у центрі якого перебував би головний персонаж Григорій Многогрішний – простий український хлопець, які має тверді україноцентричні погляди та переконання і, врешті, через це видається небезпечним для всієї радянської верхівки. Загалом необхідно обрати найдоцільніший шлях аналізу, аби зуміти донести до школярів увесь діапазон проблематики та тематики пропонованого тексту.

Звертаємо увагу, що кожен персонаж, який наявний у романі Івана Багряного «Тигролови», є носієм певного комплексу ідей та переконань, за якими їм вдається існувати. Власне, у сукупності усі ці ідеї дають можливість усвідомити сучасному школяреві, що навіть перебуваючи на Далекому Сході, українці зуміли створити власний культ, який би синхронізувався із їхнім ментальним станом. Відчувається і те, що сам автор довго йшов до свого тексту, аби представити його на загал у місткому та багатогранному вигляді. У 1994 р. у часописі «Вечірня години» цей текст вперше побачив світ, однак назву він носив «Звіролови». Редактор альманаху без згоди автор змінив назву, але навіть це не заперечує того факту, що цей роман став першою спробою великої епічної форми і його поява викликала низку захоплених відгуків (Юрій Шерех, Б. Романенчук, В. Чоногрій). Після закінчення війни, 1947 р.,

роман вийшов окремою книжкою. Як резюмує О. Утріско, «Сам письменник згадував, що на конспіративній оунівській квартирі упродовж чотирнадцяти безсонних днів і ночей народився його твір. Хоч багрянознавці вважають період першої половини 40-х рр. у життєписі письменника малодослідженим, однак визначають, що в 1943 р. він перебував на Західній Україні, де налагоджував зв'язки з українським підпіллям, а також лікувався від туберкульозу на курорті Моршин недалеко від Львова» [60, с.124]. Входження Івана Багряного у літературний процес тогочасного Львова, на наш погляд, не міг не відбутися без його знайомства із тогочасною белетристикою. Насмілимося зробити припущення, що саме пригодницька галицька проза стала тим впливовим елементом, який допоміг письменникові у жанровій організації уже наявного в Івана Багряного матеріалу.

Якщо проаналізувати першу редакцію роману, іменованого як «Звіролови», то слід звернути увагу на тому, що його змістове наповнення певним чином тяжіє до екзотичного світобачення, однак розвіює це припущення антитезійне відтворення світу радянської тюрми та світу, який витворили собі українці на Далекому Сході. У першій редакції помічаємо відсутність першого розділу «Дракон», другого «Світ на колесах», у яких наявна візія бачення тоталітарної системи через алегорію людожера поїзда-дракона, який везе українських політв'язнів, у тому числі й Григорія Многогрішного: «*То не фіктивна потвора з наївних китайських казок і не легендарний дракон Далай-лами. Ні, то реальний, то єдино реальний, справжній дракон, найбільший і найстрашніший з усіх драконів. Ані Микита Кожум'яка, ані сам Юрій Переможець не в силі його подолати. На сталевих лапах, з вогненним черепом, з залізною пащею, жахкотів він, немов щойно вилетів з пекла*» [3, с.5].

Якщо повертатися до архітектонічної побудови пропонованого тексту, слід зауважити, що в його основі лежить хронотоп дороги, в якій постійно перебуває Григорій Многогрішний і, власне, саме упродовж руху на цій дорозі

головного героя випробовують на міцність та силу духу. Якраз це дає нам можливість засвідчити під час аналізу цього тексту зі школярами, що образ головного персонажа у тексті – авантюрно-героїчний, оскільки в його наповненні є підвищений регістр моральних цінностей, позитивних життєвих якостей, національної свідомості та самоідентичнсті. Ця сентенція підводить до думки, що у романі «Тигролови» основною ідеєю є реалізація мотиву свободи, яка трансформується через образ головного героя. Однак для того, щоб усвідомити цінність свободи як такої, необхідно її втратити. Так і сталося із Григорієм, якого везе «ешелон смерті» у невідомість, що далека від рідної України. Має слушність М. Жулинський, відзначаючи, що «У романі "Тигролови" І. Багряний змальовує героїв, які прагнуть до внутрішнього індивідуалізму, здатні іти на ризик заради реалізації людиною права вибору. Образ Григорія Многогрішного змальовується крізь призму духовного змужніння через ув'язнення, обростає власне ментальними рисами через історичну ретроспекцію його прадіда Дем'яна Многогрішного» [цитовано за 59, с.26]. Якраз жанрова приналежність цього тексту, а саме пригодницький стиль оповіді, дає можливість письменникові візуалізувати модель вільного життя українського народу на Далекому Сході, відтворити на прикладі родини Сірків незайманий та майже казковий світ, у якому люди зуміли витворити індивідуальний простір.

Для кращого розуміння та усвідомлення цього буття учитель може запропонувати для школярів створити *«Типологічну таблицю»*, у якій би учні навели приклади спільного та відмінного у житті українців на теренах рідної держави та на Далекому Сході. На нашу думку, це дасть можливість краще усвідомити ціну свободи у цьому тексті, яка є ключовим лейтмотивом у ньому. Після цієї роботи учні повинні зрозуміти, що у романі «Тигролови» письменник, опираючись на індивідуальне художнє світобачення, інтерпретував свої погляди на ідею «волі до життя», зумів регламентувати думку про те, що перебування людини у ворожому середовищі змушує її

подолати тривкі рамки усталеного буття та здійснити прорив у новий світ. Як додає з цього приводу І. Романова, «Утеча стає чинником самотворення головного героя – Григорія Многогрішного, розкриває перед ним можливості віднайдення власних життєвих орієнтирів. Характерно, що до усвідомлення цього він приходить шляхом еволюції поглядів: від страху перед смертю до прозріння, що полягає в розумінні небезпеки як шансу пізнати унікальність свого буття» [40, с. 488]. Неодноразово ризикуючи власним життям, Григорій довів спершу собі, а згодом родині Сірків, що він особистість, що не кориться ані обставинам, ані системі. Кількамісячні скитання непролазними лісовими масивами, боротьба з дикими звірами, а згодом полювання на них у добросовісній родині Сірків, були скоріше преамбулою до основної дії: зустрічі зі своїм найбільшим ворогом – Медвиним: «*І я ще тоді поклявся іменем матері моєї, що відірву йому голову. Я втік з божевільні… Потім мене знову піймали і знову мучили такі, як він, – його поплічники… А потім присудили до двадцяти п'яти років каторги. Двадцять п'ять років! А я всіх маю двадцять п'ять. І все тільки за те, що любив свій нещасний край і народ…*» [3, с.198].

У творі також можемо простежити мотив діалектної взаємодії таких феноменів людського буття, як життя та смерть. Якраз цінність та унікальність людського існування у вільному світі пізнається в найбільш екстремальних ситуаціях, які загрожують життю. Постійне наближення Григорія до смерті найкраще, на наш погляд, представляє себе у двох розділах: «Навзаводи із смертю» та «Навзаводи з щастям», які у загальній композиції романної оповіді набувають символічного значення, оскільки мають на меті розкрити важливу філософську сентецію: досвід усіх негативних ситуацій стає поштовхом до еволюції людської особистості. Однак цей момент насправді залежить від індивідуального сприйняття, тому школярі можуть цілком по-різному трактувати пропоновані два розділи. На перший погляд, очікування близької та неминучої смерті у потязі або в концтаборі перечить усталеній життєвій

позиції головного героя. Проте жадоба до повноцінного, не обвішаного ярликами існування, рухає ним тоді, коли він приймає рішення утекти з ешалону. Як додає згадувана вище І. Романова, «Автор позбавляє читача опису підготовки до втечі, оскільки для нього важливим є сам результат – дія колишнього ув'язненого, що став вільною людиною. У такий спосіб І. Багряний відобразив перший крок Григорія Многогрішного до омріяної свободи, що полягає в засвоєнні нового, інакшого способу існування. На перший погляд, утеча головного героя носить фантастичний характер, адже він вислизнув від пильного нагляду кількох вартових. Утім, цей учинок підтверджує саму концепцію "Тигроловів": людина здатне творити неможливе, якщо націлена на зміну ситуації» [40, с.489]. Вважаємо, що переломним моментом у житті головного героя був не процес втечі з ешелону, бо навіть описів щодо її підготовки немає, а сам момент прийняття рішення втекти. Особистість приймає для себе доволі складне рішення: або вона тікає, або помре рабом. Власне, втекти – це означало прийняти рішення про настання смерті, яка могла настати швидше, аніж передбачали «слуги» системи, або ж стати вільною людиною і вижити. Безумовно, останній варіант у світлі обставин, що склалися, був практично неможливий. Перебуваючи у тайзі у стані існування між життям і смертю, Григорій проходить своєрідну ініціацію. Він, свідомо дистанціюючись від дисгармонійного світі, випробовує власні фізичні сили. Іван Багряний відтворює портрет колишнього в'язня, заручника системи, звертаючи увагу на його фізичній утомі, однак саме в такі найтяжчі хвилини життя Многогрішний усвідомлює істину про те, що життя – це постійна та наполеглива боротьба не лише з ворожим світом, але і з самим собою: «*Проте відчай не брався його. Дуже-бо багато він перетерпів, щоб ще впадати у відчай. Він уже мав нагоду безліч разів умерти, і це велике щастя, що він іде цим зеленим безмежним океаном. Коли б трішки, хоч трішки поїсти, і він був би щасливий! Ішов би, плив би цим морем весело і радів би*

буйно, як радіє все живе на цій землі, як ті кедри, що вигналися геть під хмари» [3, С. 37–38].

Таким чином доходимо до думки, що ключовою темою та ідеєю роману Івана Багряного «Тигролови» є наполегливе та щире бажання звільнитися від тягаря та умовностей життя. У цьому ключі ми міркували не лише про обставини, сформовані радянською владою, які не дозволяли вільній та незалежній людині любити свою країну, а й про перешкоди, які внутрішнього характеру. На цих константах можна будувати урок з української літератури присвячений роману Івана Багряного «Тигролови». Цілком нормально, що думки та судження школярів можуть різнитися, бо кожен матиме свою індивідуальну думку щодо створених письменником ситуацій. Але навіть незважаючи н це, можемо одноголосно ствердити на певній обраності Многогрішного, який демонструє життєвість активної людини, а отже, усієї української держави.

2.1 Концепція образу головного героя та його патріотично-виховний потенціал

Основу будь-якого літературного тексту становить галерея неординарних та нестандартних художніх образів, які здатні приваблювати та захоплювати читача свою чуттєвістю та емоційністю. Це не основні характеристики, якими має володіти якісний художній образ, оскільки крім естетичного задоволення він повинен нести помітне дидактичне навантаження, змушувати учнів замислюватися та переосмислювати певні вчинки та дії під іншим кутом бачення.

У цьому блоці будемо вести мову про концепцію образу головного героя роману Івана Багряного «Тигролови» Григорія Многогрішного та його патріотично-виховний потенціал. Непокірний та сміливий юнак постає на перших сторінках роману як гідний син свого народу, оскільки практично одразу до читача доноситься інформація, що він нащадок гетьмана Многогрішного. Письменник, даючи пряму вказівку на спадковість головного героя, цілком змістовно виписує походження його національної ідентичності, людської гідності, рішучості та сміливості. Так само як і його безстрашний предок, Григорій зумів дати опір цілій знавіснілій системі та її ненаситній загарбницькій політиці. Чоловікові судилася дорога в Забайкалля, на Сибір, туди, де у найтяжчі свої роки перебував Дем'ян Многогрішний. Власне, цей факт певним чином демонструє циклічність та повторюваність історії. На перший погляд видається, що Григорій – чоловік, за плечима якого багато літ і не менше досвіду, однак із розвитком сюжету розуміємо, що цьому відчайдусі лише 25 років: «*Тим часом по всій Транссибірській магістралі і по всіх прикордонних заставах летіла телеграма-блискавка про втечу і розшук страшного державного злочинця, з підкресленням важливих прикмет: "Юнак – 25 літ, русявий, атлет, авіатор тчк… Суджений на 25 років тчк… На ймення – Григорій Многогрішний"»* [3, с.13]. У контексті роботи над пропонованим художнім образом у методиці навчання української літератури

є два варіанти руху дослідницької думки, яка активізовується під час аналізу образів-персонажів: від внутрішніх передумов до засобів їх формування, і, навпаки, від елементів – до психологічної характеристики. Інтерпретація на основі традиційної літературознавчої схеми – це другий зі згаданих способів. Його необхідно розглядати як локальний і повноцінний шлях означеної роботи. Сама схема має такий вигляд:

1. Ім’я чи прізвище героя як засіб його характеристики.
2. Портрет.
3. Дії та вчинки персонажа.
4. Особливості його мови.
5. Думки та почуття.
6. Оцінка героя іншими дійовими особами.
7. Позасюжетні елементи (пейзажі, інтер’єри, описи речей, екскурси в минуле, авторські відступи) як засоби характеристики.
8. Авторська оцінка: пряма і опосередкована.
9. Образ-персонаж як характер і тип [8, с.19].

Для поглибленого аналізу образу Григорія Многрішного на уроці української літератури, на наш погляд, необхідно усе ж апелювати до його минулого, оскільки саме воно є рушійною силою у гартуванні людського духу та гідності. Слід додати, що творення образу цього персонажа є багатоплановим. Іван Багряний при зображенні портрета Григорія використовує оригінальний і нестандартний авторський прийом: сприйняття персонажа тваринкою: «*Видряпавшись нарешті на гору, похитуючись і важко дихаючи, стежкою йшла двонога істота. Обірвана. Худа як кістяк. Волосаті груди їй ходили ходором над сухими ребрами, що вилазили з лахміття. Дійшовши до поваленої кедрини, гість важко опустився на неї, обперся спиною об корінь, закинув голову і заплющив очі. Помалу обтер рукою піт. Він зовсім молодий і зовсім-зовсім безсилий*» [3, с.35]. Цей прийом дає можливість

читачеві оцінити образ Григорія не з позиції авторської інтерпретації, а з точки зору не зацікавленого об’єкта художньої оповіді.

На наш погляд, попри тривале та виснажливе скитання, образ головного героя виглядає цілісним та багатогранним. Він намагається мислити раціонально, веде внутрішні діалоги у своїй голові, а це дозволяє йому тримати політ власної думки у межах раціонального контексту. Важливо також наголосити, що історія написання пропонованого тексту, безумовно, вплинула на галерею його художніх образів. «Тигролови» – це єдиний прозовий твір Івана Багряного написаний в Україні. Можна також для учнів донести той факт, що текст цього роману було створено за 14 днів. Власне, ментальний простір, у якому існував Іван Багряний на час написання «Тигроловів» дозволив йому відтворити не лише трагічні картини буття українців, їх скитання, поневіряння, але й вплести у канву свого тексту екзотику несходжених нетрів, небезпеку та адреналін під час полювання на диких звірів і, звичайно, манливу хвилю справжнього кохання. Для глибшого розуміння ідей, образної системи роману можна запропонувати школярам тематичні питання. Як додає А.Поліщук, «Учні повинні звернути увагу на образ головного героя- Григорія Многогрішного, який асоціюється з авторською особистістю. Сюжет твору спирається на реальні факти з життя письменника, що дозволяє розглядати його як частково автобіографічний. Водночас характери центральних персонажів відображають узагальнені та романтизовані риси. Основним завданням є створення практичних рекомендацій для осмислення теми та ідеї відродження української родини в умовах тоталітарного режиму. Учитель повинен допомагати учням усвідомити задум автора, показавши, як через долю Сіркової родини відображається трагічна доля України в епоху сталінського правління» [36, с.31].

Блукання нетрями несходжених лісів показало нам Григорія як витривалого та міцного чоловіка, який навіть перебуваючи на межі фізичного виснаження, рятує людину від дикого звіра. Цей вчинок володіє глибоким

дидактичним наповненням, оскільки моральні якості та гідне виховання завжди характеризувало людину з високим рівнем гуманістичного бачення. Слід додати, що аналізуючи образ головного героя, вчитель має також зосередити увагу дітей на вивченні життя і побуту родини Сірків, доля якої є не лише конкретним прикладом історії українських сімей, але й репрезентантом ідеї вічного відродження національної ідеї навіть далеко від рідних земель. Міркуючи із старшокласниками із звичаями і традиціями родинного життя родини Сірків, доречно розпочати із портретно-психологічних характеристик членів сім'ї. Врешті, аналіз родинних персонажів дозволить нам міркувати й про образ Многогрішного, який опинившись у їхньому помешканні, також став членом їхньої родини: «*В голові Григорієві поморочилося від явної галюцинації. Він покотив її по подушці вправо – глянув, вліво – глянув. Роздивився по хаті. У кутку ряснілі образи, королівськими рушниками прибрані, кропило з васильків за Миколою Чудотворцем. Чорні страстяні хрести напалені на стелі… Він лежить на великому дерев'яному ліжкові, роздягнутий, накритий вовняною ковдрою чи киреєю*» [3, с.47]. Учитель української літератури повинен звернути увагу на тому, що портретно-психологічні характеристики образів – лаконічні, виписані простою мовою, але незважаючи на це доволі виразні та колоритні.

Середовище, у якому опинився Григорій, було доволі сприятливим для розвитку його характеру. Він навчився приборкувати гнів та лють, полюючи на тварин, чоловік приборкував власну емоційність та імпульсивність, а покохавши Наталку, Многогрішний усвідомив, здавалося б, просту істину: він не зможе бути щасливим, поки живий його ворог. Опираючись на провідні прогресивні техніки, пропонуємо окремі інтерактивні методи в контексті аналізу образу головного героя, які вважаємо актуальними в умовах воєнного стану. *Імітаційні та рольові ігри* – це система виконання окремих простих та відомих для суб'єкта дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої реальності. Як наслідок, маємо глибше розуміння учинків

персонажа. Наприклад, пропонуємо учням створити рольові пари персонажів: *Григорій Многогрішний – Медвин, Наталка – Григорій, родина Сірків – Григорій* тощо, через змістовні діалоги між персонажами маємо можливість усвідомити причини та наслідки тих чи інших вчинків. Такий тип дидактичної гри спрямований на розвиток критичного мислення, застосування отриманих знань на практиці, стимулювання проявів самостійності та творчої активності.

«Мікрофон» – метод, який дає можливість учневі швидко та лаконічно висловити свої думки з приводу конкретної проблеми. Наприклад, зіштовхуючись з проблематикою та ідейним навантаженням художнього твору, вчитель може поставити тематичні питання, а учень матиме можливість поділитися своїми думками з цього приводу.

Робота в малих групах допомагає школярам набути навичок у спілкуванні в колективі та оволодіти ключовими формами співпраці. Це, на нашу думку, є одним з найбільш ефективних методів, оскільки в рамках гармонійної співдії учні діляться індивідуальними думками про роман «Тигролови».

«Займи позицію» – цей метод навчальної діяльності здебільшого застосовується вкінці уроку, однак навіть на цьому етапі він є ефективним та виправдовує себе в дії. Його ефективність полягає з позиції різноманіття поглядів щодо проблеми, яка обговорюється, та надання можливості учням усвідомити наявність інших точок зору, які не завжди суголосні між собою. У контексті цього вважаємо за необхідне звернутися до думки К. Корнілової, яка вважає, що «Будь-яка технологія, застосована під час вивчення літератури, передбачає послідовність і взаємозв’язок етапів: визначення основної мети і створення чіткої системи роботи, передбачення навчального і виховного результату; діагностику рівнів умінь учнів сприймати художній твір як мистецтво слова; поділ навчального матеріалу на окремі навчальні модулі, блоки; визначення обсягу знань, умінь і навичок, обґрунтування та вибір методів, форм та засобів навчання; оцінювання навчальних здобутків учнів;

реалізація запланованих завдань; аналіз результатів навчальної діяльності учнів» [22. С.266]

Повертаючись до образу центрального персонажа Григорія Многогрішного, вважаємо за доречне використати пообразний спосіб аналізу художнього типу, у центрі якого – простий український хлопець, який за віддану любов до свого краю, за прагнення до справедливості та рівності отримає 25 років табірного життя. Цей образ є первинним, бо навколо нього формуються інші вторинні персонажі. Григорій наділений типовими рисами українського канонічного героя: непереможна фізична сила, відновлювальна сила духу, непереборна любов до своїй землі і пригноблених людей, ненависть до ворогів: «*Григорій слухав, зціпивши зуби, понуро, і сон тікав від нього. Він до болю чітко уявляв ті арештантські колони і цілу ту, колосальних масштабів, арештантську трагедію, цілу ту пекельну епопею того прославленого Комсомольська… А в уяві зринало пережите самим… Брязки тюремних затворів… Зойки мордованих… Етапи*» [3, с.97]. Окрім вище переліченого, до образу Григорія можна додати таку рису як мудрість, яка настояна на кращих зразках українських традицій. Мовлення героя наснажене яскравими паремійними зворотами. Власне, як мислить Є. Масько, «головний герой роману І. Багряного «Тигролови» – цілісна натура. Григорій Многогрішний відчуває повну єдність з нацією, її культурою й історією, душею й вчинками він протистоїть тому, що давно стало злою долею народу. Автор застосовує фольклорні елементи для зображення героя, надаючи йому цим етнічну ідентифікацію, наголошує на рисах справжнього борця, який здатний протистояти обставинам, не втративши людську гідність» [26, с.68]. Згодом, коли Григорій загоїть зранену душу в родині Сірків, він сприйме стихію плавності та поміркованості, заспокоїться, увійде у свій звичний духовний і фізичний стан. Згодом Іван Багряний майже не вдаватиметься до деталістики, які би мали на меті конкретизувати візуальний вигляд героя, однак вноситиме необхідні ремарки, які би засвідчували силу його фізичної

підготовки. Як приклад наводимо те, що Григорій поряд із загартованими і вправними у мисливських походах Сірками, витримує важкі фізичні навантаження. Проте слід зауважити, що вся особливість Григорія не лише фізичній силі та надлюдській витривалості, але й психофізіологічній обдарованості. Він майстерний та вправний стрілець, який використав свої здібності під час полювання на тигра. Аналізуючи образ Многогрішного Г. Клочек помічає типологічні риси схожості позиційних рис художнього тексту з іншим сучасним мистецтвом – кіно, і проводить паралелі, іменуючи персонажа "суперменом": «Григорій Многогрішний, дійсно, зо всіма зовнішніми ознаками повністю підпадає під таке визначення. Та вся справа у тому, що від звичних для нашого глядацького кінодосвіду уявлень про супермена, для якого головними ознаками є фізична сила, мужність та наполегливість у досягненні мети, Григорій Многогрішний відрізняється тим, що у "кіношних" суперменів нема в помині, а саме – неабияким інтелектом, гуманністю, високою моральністю, а головне – абсолютною відданістю одній виключно шляхетній ідеї» [20, с.16].

У контексті означеного міркуємо над тим, що говорити про образ Григорія Многогрішного на уроках української літератури необхідно, застосовуючи різні методи та форми роботи, актуалізуючи його психотип у сучасному ключі розвитку української літератури та на стадії страшної кровопролитної війни.

2.2 Художнє втілення тематики і проблематики у романі: сучасні паралелі та історичні передумови

Як відомо, Іван Багряний писав своїх «Тигроловів», опираючись на власні свідчення та враження, і задля гнівного оскарження та засудження

тоталітарної системи та її політики антигуманного нищення всього свідомого українства. У той же момент текст і підтекст роману є символічним утвердженням перемоги добра над злом, свободи людини як найбільшої людської цінності, гуманістичних якостей як основи повноцінного людського життя.

Закономірно, що міркуючи з учнями про ключову проблематику і тематику поданого тексту неможливо оминути на уроці тоталітарне суспільство, яке на сторінках художньої оповіді увиразнено постатями вождів-владарів, усвідомленням суті та масштабів організованих ними репресивних заходів тощо. Оповідь розпочинається з етапного ешелону ОГПУ–НКВД, який оповитий таємницею державного значення. Власне, саме цей образ, на перший погляд, є ключовим авторським оскарженням винуватців багатьох трагедій: «*Шістдесят коробок-вагонів – шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненноока голова – велетенський двоокий циклоп – надпотужний паротяг "Й.С." (Йосиф Сталін). Ззаду – такий же надпотужний паротяг "Ф.Д." (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор – довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона – щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак… Ні, мов дракон! І гнався зі скреготом*» [3, с.6]. Кожен зі школярів може висловити власні судження з приводу інтерпретації символічного образу згаданого поїзда. Однак кожен з них мав би дійти до думки, що символізм полягає у баченні хижої сутності деспотичної влади у діях та вчинках якої уособлюється уся прогнила тоталітарна система. Поїзд у пропонованому романі мислиться як траурний транспорт, який везе арештантів в один кінець, а Сибір стає наче домовиною для національних героїв та свідомих патріотів. Жорстокого трактування набуває не лише ешелон, що везе страчених, а навіть вібрація та тональність у голосі жорстоких наглядачів. Тоталітарне суспільство та спосіб його інакомислення уособлюють дві частини потяга: одна з них введена у рабство і перебуває за ґратами та дротами, а друга – поки що має омріяну волю. Такий умовний розподіл населення – ключова ознака тоталітарного правління.

Авторові вдається створити ілюзію правдоподібності не лише через майстерне зображення емоцій та здатність викликати співпереживання, але й через те, що Іван Багряний вдається до використання назви реальних географічних об'єктів і реальних історичних персонажів. Навіть взяти б до прикладу постать Дем'яна Многогрішного – гетьмана війська Запорізького. Письменник вводить цю постать, на наш погляд, для того, аби створити атмосферу таємничості, загадковості та інтригуючого генетичного зв'язку Григорія з гетьманом. Можемо сміливо ствердити, що цей прийом авторові вдався, оскільки на підсвідомому рівні читач вдається до порівняння головного персонажа із представником українського козацтва. Не можемо оминути й позиційної типової риси пригодницького роману, яка виділяється у пропонованому творі, – це його дидактичний потенціал. Під час роботи над «Тигроловами» в освітніх закладах учитель української літератури має наголосити на важливих проблемах, які в ньому піднімаються.

Чинна програма з української літератури в 11 класі рекомендує для текстуального ознайомлення роман «Тигролови» в симбіотичному зв'язку з іншими суміжними дисциплінами. Методисти одноголосно наполягають на важливості акцентування уваги учнів старших класів під час роботи на романом «Тигролови» на одній із доволі позиційних рис цього тексту – репрезентації індивідуальних доль крізь призму буття у тоталітарному світі. На думку М. Васьківа, «Однією з основних внутрішніх тем роману є саме тема неадекватності до героя його долі і його становища. Людина або більша за свою долю, або менша від своєї людяності… Сама зона контакту з незавершеним теперішнім… створює необхідність такого незбігання людини з самою собою» [13, с.29].

Безумовно, на перший погляд для школярів складеться враження, що роман суто пригодницького походження, оскільки він наснажений незвичайними подіями і репрезентується несподіваним авторським поворотом подій. Втеча політв'язня, найбільш небезпечного, на думку комуністичних

посіпак, злочинця у реальному житті почасти неможлива, але цілком імовірна у рамках пригодницького жанру. У романі доволі багато ознак детективно-пригодницького типу: чіткий та закономірний розподіл персонажів на позитивних і негативних, динамічне та напружене розгортання фабули художнього твору, наявність любовної лінії, що надає романові особливо сентиментального звучання, мисливські пригоди, переслідування ворога, фінальне протистояння, що наче позиціонує вічну боротьбу добра і зла, та щасливе завершення історії.

Проте твір Івана Багряного глибший, аніж звичайний пригодницький текст, оскільки як влучно додають з цього приводу Н. Буянкіна та В. Просалова, «Він збагачує жанр глибокими аналітичними розробками і справді мистецькими відкриттями. Так, сюжетні епізоди з життя головного героя роману виконують одразу декілька змістових функцій: відтворюють особливості моралі та побуту життя українців Далекого Сходу; охоплюють головні події з історії українського народу; розкривають особливості світобачення і ставлення до життя автора та головного героя твору; спонукають до філософських роздумів» [10, с.25].

Міркуючи про ключові проблематичні домінанти, хочемо звернути увагу на перебуванні Григорія Многогрішного у родині Сірків, устрій життя якої підпорядковується річному циклові та змінам пір року. Письменник доволі ретельно вдається до деталістичних описів, зображуючи перевірку солонців, пантовки, ловлі риби, покосу трави, бортництва, промислу хутряного звіра, полювання на хижаків, любов «кішки»: «*Солонець, як побачив Григорій, – це низове узбіччя голої сопки, подекуди покрите буйною травою, а як де – мочарами. Вгорі непрохідні нетрі, а внизу схил переходив у болотяну низину, там текла річка, утикана камінням. Далі простяглась безконечна мар, а на марі голі стовбури – як щогли потоплених кораблів. Всі вони обсмалені – чорні ожуги над чистою, ясною зеленню*» [3, с.106]. Усі вище означені події відбуваються з року в рік у суворій послідовності, де друге

слідує за першим, але аж ніяк не навпаки. Тобто, бачимо, що у родині Сірків наявний безпосередній сакральний зв'язок із природою, яку усі члени сім'ї сприймають за рівну. Слід звернути увагу учнів на тому, що у романі яскравим чином відтворено той факт, що суворі мисливці в умовах відсутності будь-якої цивілізації зуміли зберегти нерозривний зв'язок зі своєю батьківщиною. Саме через це сюжетне тло роману збагачене зразками української народної творчості. Мова йде про українські народні пісні, специфічні особливості святкування Святвечора, колядки та щедрівки, практично билинні спогади про переселення корінних українців на Далекий Схід. Названі елементи, на наш погляд, репрезентують етнографічне підґрунтя пропонованого художнього твору. М. Ситковська звертає увагу й на риси присутності соціально-історичного роману, оскільки бачить у ньому «безперечні ознаки епохи "сталінської диктатури", тотальну руйнацію суспільства того часу, яка майстерно відображується через картини-нариси найбільш типових подій тогодення. Це призирливо-сатиричний нарис мандрівників "Тихоокеанського експресу нумер один", майстерний опис духовно збанкрутілих представників радянської влади (Пятро Дідоров, "голова якоїсь сільради" Тищенко Макар, "голова гольдяцького мисливського колгоспу" Судаков), жахливе мандрування в "Експресі, котрий возіт дрова і лєс" та широкомасштабне, епічне полотно Хабаровська» [46, с.242]. Окреслені картини демонструють для читача загальні риси суспільного буття, розкриваючи через пропоновані яскраві образи психологічну та навіть духовну сутність сталінізму.

Акцентуємо і на тому, що одним із ключових аспектів, які роблять роман «Тигролови» привабливим для молоді, є тема боротьби за свободу та власну ідентичність. Герої тексту, опинившись у тяжких та морально нестійких умовах, виявляють рідкісну сміливість та відвагу давати відсіч власним страхам та несправедливості. Школярам слід звернути увагу на характері головних героїв та на гартуванні стійкості духу та віри. Як мислить Л. Білокриницька, «Ще одним важливим уроком роману є те, що навіть у

найскладніших обставинах не можна занепадати духом. Григорій Многогрішний, незважаючи на всі тортури та знущання, не здається і не втрачає віри в себе. Він знаходить сили, щоб боротися за життя і за те, у що вірить. Його стійкість та сила духу слугують прикладом того, як не здаватися навіть у найскладніших ситуаціях. Навіть у темні часи завжди є вихід, і віра у себе та свої ідеали робить людину непереможною» [5, с.122]. Коли Іван Багряний пише про звірства тоталітарної системи, то по суті оперує образами, що мають яскраво виражену національну специфіку. Однак сталим та непохитним залишається наявність та стихійний вплив репресивного апарату, підпорядкованість усіх дій та вчинків партії. Фактично через ідейно-естетичне навантаження роману «Тигролови» Іван Багряний допомагає потенційним читачам подолати травму. Особливо важливим це є у контексті сучасної російсько-української війни, внаслідок якої більшість сімей зазнали втрати. Для молоді цей роман має терапевтичну функцію, оскільки демонструє як одна юна людина може протистояти більшості, якщо вважає вчинки цієї більшості злочинним та антилюдськими. Саме через це життєва основа роману «Тигролови» – це особисті враження Івана Багряного про роки перебування серед українців-переселенців Зеленого Клину на річці Уссурі в Хабаровському краї.

На основі роботи над тематикою і проблематикою роману можна запропонувати школярам метод «Читацькі діалоги», на основі яких можна розвинути конкретні теми для розмов, сформулювавши їх у тези:

- актуалізація знань з історії про переселення українців до Сибіру;
- з яких причин відбулися вимушені виселення корінних жителів?
- чому освоєним українцями землям судилося бути «дивним золотим ельдорадо»?

Працюючи над заданим типом завдань, можна дійти до висновку, що «Тигролови» – політематичний художній твір, основною темою якого є життя людини в умовах тоталітарного радянського правління. Художнє увиразнення

досягається через майстерне оперування різнобічною тематикою, як-от: трагедія та наслідки цієї трагедії за умов панування тоталітарного режиму; ницість та підлість прислужників сталінського режиму, особливості побуту українців-переселенців, романтичне кохання Григорія та Наталки.

Головна ідея твору – захоплення та возвеличення сильної особистості та нескореної сили українського народу в умовах сталінських репресій.

Усі побічні лінії в романі беруть початок від родини Сірків, яка є ядром збереження національних традицій та обрядів. Власне, на основі сім'ї Сірків бачимо уособлений образ України. Це усе ж «друга» Україна – та, де живуть Сірки, які на далекій і невідомій чужині зуміли зберегти національну ідентичність, а саме: одяг, хатня приладдя, вірність біленій хаті, вишитим рушникам. Іван Багряний змальовує куточок України, де переселенці доклали усіх зусиль, щоб не відчувати свою емоційну та фізичну відірваність від Батьківщини: «*Перед хатою цвітуть гвоздики. Насаджені дбайливою дівочою рукою, вони змагаються з пишними тубільними саранками – червоними, жовтими, фіалковими, що розбіглися ген скрізь по схилу до річки і аж у ліс і перегукуються пишними кольорами серед безлічі інших квітів у морі яскравої зелені, буйної і соковитої. Великими суцільними масивами рожевіє плакун. А з-за хати повиходили черемхи – повтікали з тайги і стоять, як дівчата, запишались, заквітчані. Стережуть невеличкий город і пасіку – десятків зо два вуликів*» [3, С. 58–59]. Наведені ознаки засвідчують собою культ української хати як унікального осередку спокою, родинного затишку і тепла. У традиціях оздоблення хатнього та передхатнього середовища завжди присутній прояв творчої наснаги, народний досвід, характер, темперамент та унікальність у плані бачення краси. Як міркують Л. Богуславська та К. Сергієнко, «Григорій Многогрішний, головний герой "Тигроловів", приходить до тями в якійсь хаті, чує українську пісню. Рушники, образи, ікона Миколи Чудотворця, мати в очіпку, бистроока дівчина-горлиця – це все символічні образи рідного краю, тихого, сонячного. Ми бачимо, що родина

Сірків керується законами християнства, вірить у Бога, бо він дає їм їжу, промисел» [6, с.71].

Висновуючи, варто наголосити, що роман «Тигролови» – це твір глибоко національного характеру, у якому пригодницький сюжет гармонійно поєднується із глибоким філософсько-екзистенційним та ідеологічним навантаженням. На перший погляд видається, що це просто розповідь про втечу із тоталітарного пекла, але з іншого боку розуміємо, що це й епос про силу духу українця, його нескореність, відчуття та прагнення свободи, зв'язок із рідною землею. Працюючи над аналізом пропонованого тексту, ми дійшли до висновку, що «Тигролови» мають помітний дидактичний потенціал: він формує у школярів почуття національної гідності та відповідальності, вчить відстоювати власні кордони та боротися за справедливість, цінувати свободу та плекати любов до рідного краю. З методичного погляду «Тигролови» є надзвичайно продуктивним матеріалом для розвитку позиційних компетентностей учнів: читацької, комунікативної, громадянської та культурної.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ

Розглядаючи роман «Тигролови» з методичного погляду, можемо підійти до висновку, що дидактичні рекомендації, викладені у пропонованому теоретичному блоці, доводять, що ефективне вивчення та аналіз роману «Тигролови» можливі за умови поєднання традиційних та сучасних технологій навчання: інтерактивних методів навчально-пізнавальної діяльності, дискусій та рольових ігор, активні експерименти із проєктною діяльністю та візуальними матеріалами. Важливе місце, на наш погляд, займають медіаресурси, які становлять базу для розуміння історико-культурного процесу. Пропонований практичний аналіз впроваджує сентенцію про те, що аналітична та критична робота за романом Івана Багряного Тигролови передбачає гнучкий підхід до структурування уроку, зокрема у контексті осмислення образу головного героя Григорія Многогрішного та визначення теми та ідейного навантаження у тексті. Доречно застосувати варіативні зразки подання матеріалу, які би базувалися на індивідуальній підготовці учнів, навчальному середовищу та дидактичній меті.

Суттєвим, на наш погляд, є той факт, що «Тигролови» спонукатимуть школярів до морально-етичних дискусій, формування світогляду молодої особистості та розвиток емпатії і ціннісного ставлення до героя. У підсумку підходимо до думки, що вивчення роману Івана Багряного «Тигролови» є не тільки актуальним, але й певним чином навіть необхідним у системі сучасної шкільної освіти. Цей твір покликаний формувати національно свідомого та відповідального громадянина своєї країни, який має здатність самостійно мислити, аналізувати, діяти в межах гуманістичних і патріотичних орієнтирів. Робота за цим романом на основі методичних рекомендацій сприяє не тільки глибшому розумінню художнього тексту, а й становленню особистості в умовах нової української школи.

РОЗДІЛ ІІІ
ОБРАЗНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Аналізуючи образ Григорія Многогрішного з роману Івана Багряного «Тигролови», ми дійшли до думки, що на його еволюцію вплинули інші не менш важливі психологічні типи, зокрема образи усіх членів родини Сірків, особливо образ його коханої Наталки, образ найбільшого ворога Медвина та вервиця похідних неодухотворених образів: поїзда, сакрального природного простору, мисливства, традицій та звичаїв.

У цьому практичному блоці поміркуємо про специфіку образів одухотворених персонажів, а в іншій частині звернемо увагу на роль та місце природнього світу, що є ядром індивідуального авторського бачення. Почнемо наш аналіз із родини Сірків, які, на наш погляд, є ідеальним уособленим образом зразкової української родини. Усі члени родини віддані національній та локальній ідеї, тобто тій, що базується виключно на засадах унікальних сімейних поглядів. Прояв поваги та глибокого пієтету до чужого простору в Сірків на першому місці. Навіть зустрівши у глибоких нетрях Григорія, старий Сірко, імовірно здогадується хто він, але виконує перед невідомим неписаний тайговий закон – допомогти потерпілому та виявити повагу до гостя: *«– Ти тут вдома. Зрозумів? На багато верстов кругом тут тільки праліс та звірі, а людей нема. Чи втямки? Я ще не знаю, хто ти, але моя хата – твоя хата. Лежи ж собі. Такий закон тут. Наш закон. Навіть коли б ти був не християнська душа, а якийсь гольд чи навіть кореєць, то й тоді цей закон по твоїй стороні. Будь же веселий і щасливий*» [3, с.50]. Стежачи за текстом розуміємо, що голова родини підтримував дідівську традицію і патріотичні погляди і, щоб не ламати себе і не позбавити предківського, перебрався з родиною в тайгову глушину. Розвиваючи кмітливість і відвагу, усі члени родини навчилися не виживати, а співіснувати із законами лісової місцевості.

Закономірно, що образ Дениса Сірка – позиційний і основний, оскільки уся сімейна ідилія, затишок і добробут у згаданій родині та й загалом у романі підпорядковується принципу патріархату. Слід звернути увагу учнів на семантико-символічному навантаженні прізвища Сірки. На думку передовсім спадає образ славного та нескореного кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка, грандіозні походи якого проти турків і татар наганяли страх навіть на самого султана. Такими ж безстрашними та гордими були Сірки. На цьому етапі було б доречно застосувати міжпредметний тип навчання і апелювати до уроків історії України. Має слушність щодо цього Н.Шацька, міркуючи, що «Міжпредметні зв'язки допомагають глибокому осмисленню та розумінню навчального матеріалу; формуванню в учнів світоглядних висновків й уміння використовувати знання окремого предмета під час вивчення інших предметів та в процесі практичної діяльності; розвитку в школярів інтересу до вивчення предмета, вихованню узагальнених умінь і навичок, тобто таких, які використовуються під час вивчення предмета» [65, с.102]. Власне, зв'язки з історією України дозволять школярам візуалізувати реалістичний образ Івана Сірка та його значення для української державності.

Плекаючи нерозривний зв'язок зі своїм родом, Сірки невпинно відроджують українські традиції, хоча у той момент вони наче перетворюють цей, на перший погляд, чужий та неосвоєний простір на той, що буде їм близький ментально: «*Ні, від цієї землі вже несила відірватись. Але й туди тягне. Як згадаю материні розмови, тії сади вишневі, тії степи широкі, ріки тихі, ночі ясні, зоряні і все, про що мати розповідала, та й сама бачила, хоч малою була… От я тут живу вік, а волошок тут не бачила. А там я з них, та барвінку, та з чорнобривців вінки на Купала плела. Нема їх тут. І васильків нема тут… Зберігся пучечок, з України завезений, – якось нові переселенці подарували, – і пахнуть вони рідним краєм, тією Україною…*» [3, с.64]. У цьому епізоді актуалізовується дбайливість Сірчихи, як дружини і матері, і як берегині сімейних традицій. Жінка загалом проявила до Григорія навіть не

людське співчуття, а материнське. Вона не цікавилася ані його походженням, ані статусом, оскільки непереборне материнське чуття підказувало, що у цього покривдженого та обділеного щастям чоловіка, світла та чиста душа. Такою чистою і безкорисливою душею володіла родина Сірків. На цю особливість звернув увагу і Г. Клочек, вважаючи, що цій сім'ї притаманна психологія переможців, оскільки вона також ніяким чином не могли прийняти закони тоталітарної дійсності, «яка підневолює людину, перетворює її на раба, і по суті, руйнує в ній людську сутність» [20, с.25]. На думку дослідника, Сірки є представниками «природної людини», позиція якої за концепцією Руссо, демонструє модель гармонійного та злагодженого союзу ідеальної патріархальної родини [20, с.2].

Сім'я Сірків, яка складалася із чотирьох членів, зуміла витворити індивідуальну концепцію щастя. Двоє дітей – Грицько і Наталка – зростали у світі природи, вчилися стріляти і полювати на тигрів та амурів. Як бачимо, у тексті відсутній чіткий поділ на чоловічі та жіночі обов'язки, оскільки Наталка була втіленням образу нової жінки – вольової, рішучої, сильної, сміливої та відважної. Усі ці характеристики певним чином перечать образові традиційної української жінки, доля якої дбати про тепло та затишок сімейного вогнища. Якраз на рівні духовному Наталка відчуває неминуче зближення з Григорієм, який врятував її від ведмедиці. Саме через почуття обов'язку, а згодом через почуття щирої та відданої любові дівчина турбується про парубка та сприяє його активній адаптації до нових умов життя, які панують в Зеленому Клині. Григорій вражений сміливістю дівчини, яка проявляється у безкомпромісній участі у мисливстві поруч із чоловіками зі своєї родини. У той момент, коли проявляється рідкісна відвага Наталки, маємо можливість спостерегти її природні жіночі принади: магічний голос, вишукану поставу тощо: «*У Наталки голова була мокра, на носі і на віях мерехтіли росинки, а в очах мерехтіли сонячні, щасливі іскорки; стояла і дивилася на сонце, а обличчя рожевіло, цвіло, як рожа, таке ж дивне і таке ж незнайоме, як ці нетрі й*

сонце, вивірки й радісні луни…» [3, с.79]. Якраз Наталка у згаданому романі є рупором сили та справедливості. Вона закликає не боятися труднощів, відчувати нерозривний зв'язок зі своїм родом. Зрештою, не лише вроджена сміливість додає їй снаги, але й сила всеохопного кохання. Наталка з Григорієм дивлячись у вічі небезпеці приймають нову реальність та вирушають назустріч невідомим пригодам удвох. Стежачи за історією кохання молодих людей, маємо можливість побачити еволюцію. Мова йде про те, що коли зростає відповідальність одне за одного – на новий рівень виходить взаєморозуміння персонажів. Любов у цьому романі відіграє практично ключову роль, оскільки саме це почуття підштовхнуло Григорія врівноважити терези справедливості і все-таки помститися Медвину, в особі якого бачив усе знавісніле та осоружне тоталітарне суспільство. Власне, сам процес помсти все одно б відбувався, однак тоді для Григорія це було б змагання на життя чи смерть. У той момент герой готовий був навіть заплатити життям, однак зустрівши Наталку зрозумів, що йому є заради кого жити. Чоловік свою кохану ніжно називає Мавкою, оскільки в його свідомості вона мислиться як неприступна і дика. Однак з іншого боку дівчина полонила Григорія своєю безтурботністю, легкістю та енергійністю. В обох закоханих вирувала козацька кров і з часом їхні почуття набували нових якісних форм. На перших порах Григорій покладав великі сподівання на те, що його душевні терзання доторкнуться до серця непокірної юнки, що, зрештою, і справдилося. У цьому союзі спостерігаємо своєрідний дисонанс, оскільки чоловікам здебільшого притаманне стримування власних емоцій та приховування їх за личиною мужності та непохитності, а жіноча душа навпаки схильна проявляти усю палітру відчуттів та станів. Наталка, яка змалечку звикла до складних умов життя, навчилася приборкувати свої емоції, тим паче, що вона не була певна у своїх почуттях, тому крилася з ними до останнього. Врешті, для того, щоб повністю візуалізувати епізоди любовних колізій можна запропонувати учням переглянути фільм, знятий за мотивами роману Івана Багряного «Тигролови».

На жаль, аналізуючи чинні програми з української літератури, бачимо те, що у рубриці «мистецький контекст» відсутні рекомендації для перегляду жодного фільму за мотивами творів, натомість є скульптура, живопис, музичне мистецтво тощо. На жаль, відсутні візуальні рекомендації й у контексті вивчення творчості відомого кінорежисера, засновника поетичного кіно О.Довженка. Лише при вивченні спадщини шістдесятників згадуються імена І.Миколайчука, Б.Ступки, Л.Кадирової тощо. На думку О.Ратушняка, «Проблема інтерпретації кіномистецтва у навчальний процес залишається актуальною й потребує подальшого вирішення. Огляд фахової методичної літератури показує, що сучасні вчителі української мови та літератури вкрай рідко використовують можливості цього виду мистецтва, хоча завдяки сучасним технічним засобам воно могло б стати потужним інструментом для розвитку художнього сприйняття та формування естетичного смаку учнів» [39, с.190]. Вважаємо, що негативізм у літературі, пов'язаний із запровадженням кіно до форм начальної робити, полягає, на думку вчителів української літератури, у тому, що вони сприймають фільм як суперника чи навіть ворога, а не як друга чи помічника.

Ми ж не бачимо у цьому нічого негативного, оскільки вдала екранізація дозволить сприймати художній твір більш образно і яскраво. До прикладу взяти хоча б образ Медвина – найретельнішого поплічника комуністичної влади, відданого сексота та грамотного вербувальника. Цей психотип найкраще сприймається в контексті аналізу із кіно. Образ у романі та той же образ в його екранізації, незважаючи на внутрішню спорідненість, має свої типологічні риси, які викликані специфікою різних видів мистецтва.

У спогадах майора Медвина Григорій Многогрішний містифікується і набуває інфернальних рис: «*Що він з ним не робив!.. Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби… Він уже домагався не зізнань, ні, він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благати його, як то роблять всі… Авжеж! Дивиться виряченими очима – і тільки як*

каменюка. Спершу зухвало і скажено відбивався, вибухав прокльонами й сарказмом, плював в обличчя йому, слідчому, а потім лише хекав крізь зуби і мовчав, розчавлений, але завзятий» [3, с.32]. Безумовно, при читанні цей образ мислиться по-іншому, однак при спогляданні психотип Медвина набуває практично божевільних рис. Втеча Григорія та його непокірність були особистою образою для майора, який ніяк не зумів підкорити його своїй волі. На думку Х. Макарадзе, «Фільм «Тигролови» відтворює основні візуальні образи роману, але пропускає дрібні деталі, які не впливають на ідеологічне навантаження або складні для технічної реалізації. Режисер передає загальне враження від твору, поступово замінюючи другорядні елементи. Візуальна складова кінострічки спрямована на створення єдиної картини, узгодженої з головною ідеєю, і переважно несе ідеологічний відтінок, тоді як у книзі ці образи мають перш за все естетичне значення. Кіноверсія висвітлює окремі ідеї роману, проте головний художній внесок письменника – це не лише критика тоталітаризму, а й глибоке відображення національного духу українців» [25, с.178].

Підходимо до висновку, що образи персонажів у романі мають важливе архітектонічне та емоційно-експресивне навантаження, оскільки покликані викликати у читачів імпульси до роздумів та поглибленого літературного аналізу.

3.1 Поетика й естетика абстрактних образів у художній інтерпретації письменника

У романі Івана Багряного «Тигролови» окрім зримих персонажів, які одухотворені та володіють фізичними властивостями, є образи, що несуть додаткові семантичні відтінки, хоча не володіють людськими якостями. Міркуємо про образи несходжених лісів, домашнього інтер'єру, поїзда чи то ешелону смерті, пейзажних замальовок тощо. Власне, у цьому ключі акцентуємо увагу на так званій художній деталі, значення якої необхідно озвучити учням. Найбільш лаконічне визначення пропонує Ю. Кузнецов, стверджуючи, що «деталь – це мікрообраз реалії предметно-об'єктивного або духовно-суб'єктивного світу, співвідносний у літературному творі з іншим образом або системою образів як частина (елемент) цілого і як засіб художнього узагальнення» [23, с.9]. Зачин роману, у якому деталістичним чином відтворено образ поїзда, несе в собі запрограмовану ідею всього твору. Автор порівнює вагони цього страшного поїзда-дракона із суглобами з шістдесятьма рудими домовинами, бо вони заживо ховають у собі тисячі людей. На наш погляд, це порівняння є найбільш доречним у ключі аналізу звірств тоталітарної машини супроти невинних людей. На цьому етапі аналізу можна застосувати прийом ***«Мистецьке бачення»***, за умовами якого можна запропонувати учням намалювати власний варіант візуалізації ешелону смерті. У будь-якому разі розуміємо, що поїзд є уособленням зла і смерті, носієм найбільш негативних і жалюгідних рис, які символізують масове винищення українського народу, а також представників інших націй великої радянської імперії: «*Повінь незміряної туги, чи гніву, а чи понурого смутку… В'ється та пісня над драконом, стелиться над горами, б'є крилом під колесами. А він її ріже, він її чавить, він її роздирає на шмаття, замітає решітки вогненним хвостом і летить, летить*» [с.9]. Григорій починає розмислювати над значенням цього товарного поїзда для приречених у ньому людей, які самі відчувають страшенну безвихідь, хочуть щось змінити, але усі

їхні спроби виявляються марними. Україна стала підневільною і у неї примусово було забрано увесь хліб та зерно. Недаремно Івана Багряний для кореляції внутрішнього наповнення поїзда використовує порівняння із зажерливим драконом, який не випустить жодної зі своїх жертв. Цим номеном письменник досягає головного – демонстрації жорстокості тоталітарної системи, яка взялася створювати такі ешелони, що уособлюють приреченість українського народу на цілковите винищення. Згадана раніше Х. Макарадзе зауважує, що «перший візуальний образ – ешелону – постає у міфологізованих метафорах, що створюють у читача не стільки реальну картину матеріального транспортного засобу, скільки яскраву метафоричну візуалізацію, через яку розкривається сутність і конкретного потяга, і тієї системи, знаком якої він є» [25, с.172]. Надаючи образові поїзда найрізноманітніших прикметникових форм, письменник прагне підкреслити жорстокість, абсурдність радянського режиму правосуддя, адже дракон – інфернальна сутність, яка не контролюється людським розумом і не немає нічого, що пов'язане зі світом звичайних людей. Така яскрава авторська візуалізація дозволить школяреві спостерігати політ цього дракона наче згори, і там, далеко під ним, стрімко проносяться широкі простори, озера, ліси, неосяжність Уралу, несходжені хащі Сибіру та завжди похмурий Байкал: «*Обрії були заставлені сизими, фіалковими, синіми пасмами гір та гребенястих лісів. Блакитні широкі долини розстелялись і крутились казково, вкриті буйними травами, квітами, свічадами озер… Дивна якась, небезпечна, фантастична країна. Та не сюди, не в цю дивну країну, мчав їх дракон*» [3, с.10]. Проте вселяє надію та віру у торжество добра та справедливості українська бурлацька пісня, котру в'язні співають під час подорожі. Доречно було б провести ***«Інформаційну хвилинку»*** і запити в учнів, чи відоме їм слово бурлак? Якщо ні, то нагадати, що – це найманий робітник, що в складі артілі тягнув линвою (бичовою) річкове судно вгору проти течії. Ця пісня демонструє біль і жаль тисяч арештантів, їхню силу та нездоланність. Відчувається, що автор болісно

сприймав жорстоку дійсність, тому його образи такі візуалізовані та яскраві. На це звернув увагу В. Василюк, резюмуючи, що «Саме тому, читаючи "Тигролови", ми з такою яскравістю уявляємо зображувані в романі картини, так легко проймаємось почуттєвими станами, що переживають його герої. Усе це є похідним від сили тих образних візій і від тих почуттів, що буяли в уяві і в душі письменника, коли він, ізолювавшись від неспокійного світу в окремій кімнаті, поринув у світ своїх минулих "далекосхідних" вражень» [12, с.17].

Іван Багряний чудово володіє відчуттям кольору, через це його візуальні картини насичені контрастними барвами, які змалювала сама природа. Невпинна боротьба двох стихій дикої тайги та рідної української культури присутня у зображенні української хати. Насаджені дбайливими руками Наталки гвоздики контрастують із дикими саранками та іншою буйною зеленню. Дебела, однак гідна ґаздівська хата вирізняється на фоні екзотичного пейзажу на фоні Сіхоте-Аліня, однак з іншого боку виглядає як гармонійне його доповнення. Необхідно володіти місткою фантазією, аби уявити масштаб буйних заростей, а десь між ними персонажі тренуються стріляти на прилеглій порослій травою галявині.

Інтер’єр української також поєднує риси типових українських осель та притаманних для тайгової місцевості мисливських будиночків. Найбільш доречні описи хати присутні в тому епізоді, коли Григорій невпинно споглядає чужу домівку, опинившись у ній як потерпілий. В епізоді-знайомстві Григорія усі візуальні образи передають ознаки відомої для його свідомості української домівки: образи, рушники, знайомий запах, козацьке сідло. На думку Л. Богуславської, «Образи, прибрані рушниками, символізують релігійність, характерну для українців. Квіти на печі – вроджений потяг до краси. Роман "Тигролови" І. Багряного містить цілу низку знакових деталей, наповнених символікою родової приналежності до українського світу» [69, с.70]. Питомо наші українські інтер’єрні атрибути гармонійно доповнюються уже запозиченими: рушниці, набійниці, ножі, роги впольованих тварин, хутро.

Сцену спілкування Наталки з Григорієм доповнює екзотичний персонаж – ведмежа: «*Ведмежаті набридло сидіти на столі, воно перелізло ослін, сп'ялося до стіни і почало "порядкувати": поздирало лапою, скільки дістало, всі фотографії і пробує на зуби, лиже їх і пирскає – не смачні! А далі давай змітати їх додолу. Дівчина схопила ведмежа за карк і пошпурила геть. Ведмежа забилося у куток і заскімлило, мов дитина*» [3, с.54].

Окремого місця заслуговує пейзаж Зеленого Клину, в якому живе родина Сірків. Автор зображує цей край зі всією повнотою таланту художника. Для нього тайга не мислить гігантським лісом, а представлена як колиска людства й усього живого на Землі. Іншими словами – це місце, де людина опиняється один на один із вічністю, із своєю природною сутністю, де вона віддалена від цивілізаційних благ, однак натомість позбавлена депресії та тяжких спогадів на лоні природи. Відчутно, що Іван Багряний захоплюється лісовими зарисовками і звертає на них значну увагу: «*Над Голубою паддю, над горами ліловими, над буйними нетрями стояв сліпучий ранок, граючи всіма кольорами веселки. Мільярди перлин мерехтіли на всьому, випромінюючи маленькі сонця, розсипаючи спектри, на лапатім листі дубів і ліщини, на травах, на квітках, на тисячолітніх, укритих мохом пнях і колодах і на вершинах височенних кедрів та осик*» [3, с.116]. У самому тексті роману Івана Багряного є кілька знакових моментів, які демонструють ставлення головних героїв до України, до рідного краю, за яким вони нестримно сумують. Так, мати із жалем пригадує про добрі часи ще до приходу більшовиків та про велику родину й господарство діда Сірка, про Сірків куток. Як влучно резюмує з цього приводу Н. Мех, «Цей мотив у наш час набуває нових відтінків, адже знову, вже у XXI ст., є українці-переселенці, знову є люди, які змушені шукати прихисток по всьому світові, рятуючись від страшної російської навали. Чи вдасться новим переселенцям знайти свою Другу Україну? Чи зможуть вони повернутися на батьківщину? Життя покаже» [28, с.39]. Можна повідомити учням інформацію про те, що у 2023 році за мотивами однойменного роману

Івана Багряного вийшов мюзикл «Тигролови» режисера Сергія Павлюка. Це мистецьке явище без перебільшень стало знаковою мистецькою подією, яка заручилася успіхом серед глядачів. Мюзикл володіє особливим націєцентричним характером, хоча до його перегляду виникли певні застереження щодо вибору цього жанру. Утім, сучасний український театр, володіючи модерним світобаченням, знаходить креативні й цілком переконливі форми для впливу на реципієнта. Продовжує нашу думку згадувана вище Н. Мех, стверджуючи: «Кінохроніка, яка задіяна в мюзиклі "Тигролови" та стала досить важливою знахідкою (хоча й не на кожному показі демонструється), додала ефект присутності та є історичною ілюстрацією того часового зрізу й реалій тоталітарного суспільства, у яких існували безправні мешканці далекого Сибіру» [28, с.41].

Власне, завдяки таким поетичним і яскравим образам відбувається апеляція до національної пам’яті на кількох символічних рівнях. Перший рівень певним чином і є символічним, оскільки письменник звертається до знакових назв, імен, географічних точко і об’єктів. Другий – фактичний. На ньому беруться до уваги великі події масштабного характеру, до прикладу репресії чи примусове виселення. Третій рівень володіє програмовим ефектом і на ньому необхідно залучати до розгляду публіцистичні тексти письменника, з якими він звертався не лише до українців діаспори, але й до громадян інших країн. Отож, доходимо до думки, що абстрактні образи у романі Івана Багряного «Тигролови» відіграють вирішальну роль у розкритті ідейно-тематичного змісту та глибинного наповнення художнього твору. Їхня ключова місія полягає в увиразненні оповіді, надання їй символічного виміру та особливого авторського звучання. Через образи неба, степу, тайги, польоту, мисливства, поїзда Іван Багряний утверджує головні цінності свого тексту – свободу, гідність, гуманізм та прагнення людини до життя, незважаючи на жодні випробування. Такі образи у тексті часто володіють узагальненим

характером, вони навернені не лише до конкретної ситуації героя, але й до унікальних людських переживань.

Абстрактна образність дає змогу письменнику створити багатошарову картину світу, де реальність поєднується з метафоричною глибиною. Вона допомагає читачеві осмислювати події роману не тільки стежачи за сюжетною лінією, а й аналізувати духовно-філософське полотно тексту. Таким чином абстрактні образи у «Тигроловах» – це своєрідні ключі до розуміння авторського задуму, бо вони передусім прагнуть підсилити емоційний вплив, відкрити простір для інтерпретацій, роблячи при цьому роман лише пригодницьким, але й глибоко символічним твором.

3. 2 «Сміливі завжди мають щастя»: гуманістична ідея перемоги добра над злом

На основі роману Івана Багряного «Тигролови» найкраще втілюється в життя концепція філософського осмислення, яка неодноразово червоною ниткою простежується у цілому тексті – «Сміливі завжди мають щастя». Власне, на початку вчитель може запропонувати учням самотужки проаналізувати значення цього крилатого вислову, опираючись на власний досвід чи підтверджуючи цю константу яскравими цитатами із твору.

Отож, зрозуміло, що мова йде про головного героя роману «Тигролови» Григорія Многогрішного, який у перших епізодах художнього твору загалом продемонстрований для читача як вельми нещасливий чоловік. Передовсім фатум нещастя пов’язаний із тим, що він разом із багатьма приреченими мчить ешелоном смерті неосяжними нетрями тайги, не знаючи, що його чекає: раптово смерть чи тяжкі страждання у муках. Власне, на перших порах читач і сам не здогадується, який гріх лежить на Григорієві, однак складається враження, що непрощенний, оскільки найретельніший представник радянської влади, майор Медвин, щоразу на кожній зупинці перевіряє цього в’язня особисто: «*По якомусь часі ешелон знову зупинився… Знову бігли*

аргати по дахах вагонів… І знову біг начальник етапу й спинявся біля середнього вагона, задерши голову: – Многогрішний!!. – Я… – Звать?! – Григорій!.. Начальник вертався назад, а його проводжали дві мерехтливі цятки і здушене, що далі, то розпучливішим гнівом наснажене» [3, с.9].

Імовірно, такі тортури тривали б ще довго, коли б Григорій не наважився втекти. Так, на перший погляд цілком божевільний та безглуздий вчинок, бо шанси вижити серед тайги – мізерні, однак Многогрішний вирішує померти вільною людиною і таки наважується на втечу. У цьому і проявляється сміливість, бо, ризикнувши, чоловік здобув шанси стати вільною людиною. Навіть несходжена тайга давала більш вітаїстичний притулок, аніж холодні стіни приреченого поїзда. На думку І. Романової, «Складність випробувань, які доводиться подолати йому, посилюється моментами внутрішньої розполовиненості. Стан, близький до забуття, затьмарення, характеризує існування Григорія Многогрішного на "межі" людських можливостей» [40, с.489]. Для школярів можна запропонувати тематичні питання під час роботи на цією темою. До прикладу, такі:

1. Як би Ви зуміли вижити в умовах тайгового життя?;
2. Як Ви думаєте, чи зумів би Григорій вижити, не зустрівши у лісі родину Сірків?;
3. Яким чином у цьому ключі виправдовує себе сміливість чоловіка: чи зіграла вона йому на руку чи навпаки призвела до більших невдач?

Як не дивно, блукаючи несходженими нетрями тайгового лісі, поруч із цілковитим затьмаренням свідомості приходить момент осяяння або, як часто говорять оптимісти: «відкривається друге дихання». Прагнення та наполегливе бажання віднайти та відновити втрачені сили та психологічну нестабільність дозволяє втікачеві дійти до висновку: «*Проте відчай не брався його. Дуже-бо багато він перетерпів, щоб впадати в відчай. Він уже мав нагоду безліч разів умерти, і це велике щастя, що він іде цим зеленим безмежним океаном*» [3, С.37–38]. Усвідомлює своє везіння, а цим самим

утверджує аналізовану нами сентенцію, про щастя, яке обов'язково мають лише сміливі, Григорій вже у Сірків. Тепла родинна атмосфера затишку, стара Сірчиха, яка так нагадує рідну матір, голова сім'ї Сірко, який нічого не розпитує і головне Наталка, яку, перебуваючи на межі повного фізичного виснаження Многогрішний врятував від ведмедя. Рятуючи невідому людину, Григорій цим самим порятував і себе. Однак найголовніше – він знаходить справжнє та віддане кохання. Молодят благословляють батьки, а це найвищий прояв любові та схвалення. Поруч із власною сміливістю головний герой отримує жінку з таким ж високими моральними якостями. Опираючись на міркування Н. Урсані та І. Майденавич, які міркують, що «У романі "Тигролови" І. Багряний змальовує героїв, які прагнуть до внутрішнього індивідуалізму, здатні іти на ризик заради реалізації людиною права вибору. Образ Григорія Многогрішного змальовується крізь призму духовного змужніння через ув'язнення, обростає власними ментальними рисами через історичну ретроспекцію його прадіда Дем'яна Многогрішного. Таким чином, у романі постає модель вічного прагнення до свободи українського народу, яке неможливо придушити снігами Сибіру, знищити у потягах для каторжників. Так автор відкидає тезу про те, що людина – ґвинтик у великому механізмі, оскільки змальовує вільну особистість. Варто відзначити, що бунтарський ментальний дух автор реалізує в образі Григорія Многогрішного, який готовий боротися за власне "Я"» [59, с.26]. З огляду на це не виникає жодних сумнівів, що головний герой роману сильна, безстрашна особистість, яка не чекає спонтанного порятунку, а навпаки, опираючись на власні можливості та фізичні зусилля, намагається допомогти іншим. Він – життєлюбний, україноцентричний, повноцінний у своїх почуттях, здатний відстояти свій сакральний та індивідуальний простір.

Слід звернути увагу учнів і на тому, що сміливість у романі Івана Багряного «Тигролови» володіє бінарним характером. Бо, припустимо, майор Медвин також був сміливим, однак він був лихою та черствою людиною, тому

ця сміливість володіла корисливим відтінком. Завдяки яскравим образам роману автор розвиває проблему боротьби добра і зла, влади та системи. Це протистояння якраз відбувається на основі двох антагоністичних пар персонажів: Медвина і Григорія. Упродовж сюжетної лінії один прагне підкорити дух іншого, використовуючи при цьому моральний гніт та тортури. На основі корелятивних пар персонажів письменник намагався утілити протиріччя в долі героїв та їхнього статусу. В образі добра Іван Багряний представив героя, якого названо ворогом народу, злочинцем і зрадником, а в образі зла – людину, яка повинна було б, згідно до своєї посади, займатися справедливим правосуддям, бути еталоном для наслідування, однак ситуація складається з точністю навпаки. Через те, що ролі змістилися і тоталітарна система найкращим чином демонструє ці викривлені зміни, письменник вкінці усе ж демонструє думку про те, що справедливість усе ж здатна долати будь-які перешкоди. У запеклому герці Многогрішний усе ж долає свого ворога, бо сміливі направду мають щастя: *«– Слухай, Наталко! Те, що зробив, – те я мусив зробити. Розумієш? Я вбив одного дракона… Ти цього не бачила! Не бачила! Розумієш? Не бачила! А вже як я буду далеко звідси – тоді про все розкажем своїм…»* [3, с.197]. Але Іван Багряний стверджує, що одного щастя не достатньо, потрібно наполегливо працювати, щоб досягнути своїх цілей. Врешті, саме цим і займався Григорій у Сірків, не боячись ніякої роботи і не лякаючись труднощів. Окрім цього не останню роль відіграють норми загальнолюдської моралі, що є визначальним принципом Григорія. Глибока внутрішня порядність і культура поведінки центрального персонажа простежується в усіх його ідеях та вчинках. Цінуючи понад усе волю, відстоюючи її з останніх сил, ризикуючи при цьому власним життям, він стежить у першу чергу за тим, щоб не завдати комусь навіть найменшої шкоди. Григорій не може дозволити собі даремно їсти хліб Сірків, тому гідно опановує складне мисливське ремесло, ходить разом із іншими членами родини на полювання, наражаючись при цьому на велику небезпеку. Духовна

шляхетність, висока моральність Григорія розкривається і в стосунках з Наталкою. Юнак усвідомив, що у розмові з цією непокірною красунею необхідно бути максимально обережним і поміркованим. На підтвердження цієї тези можна запропонувати учням почитати уривки з твору, які би засвідчували цю думку.

Після прочитання доречними будуть тематичні питання:

1. Чому Григорій так щиро і віддано покохав Наталку, але свої почуття до неї приховує до останнього?
2. Як ви розцінюєте вчинок Наталки, коли вона прагне відстояти своє право на щастя?

Підходячи до висновку, міркуємо, що сміливість – це не лише про Григорія, а й про кожного персонажа художнього твору. Сім'я Сірків знайшла в собі сміливість створити шматочок України у далекій неосвоєній тайзі, Наталка проявляє сміливість у рішенні прийняття та розуміння Григорія, а Григорій – у нестримній любові до України та Наталки. Отож, сміливі завжди мають щастя, але поруч з ним завжди ступають проблеми, які необхідно подолати, аби усе ж бути щасливим.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

У процесі нашого практичного аналізу нам вдалося дійти до висновків, що роман Івана Багряного «Тигролови» є цікавим та захопливим. Окрім зримих естетичних функцій, якими володіє цей текст, він має яскраве дидактичне наповнення, оскільки вчить цінувати підлітків справжню дружбу, спонукає формувати стійку громадянську позицію, підштовхує осмислювати значення правильних моральних цінностей та якостей у житті кожної свідомої особистості.

Аналізуючи позиційні образи головних персонажів, нам вдалося дійти до думки, що у них втілені найкращі людські якості. Ми запропонували кілька шляхів аналізу на уроках української літератури в школі, зосередивши свої увагу на пообразному. Під спектр нашого аналізу потрапив характеротип Григорія Многогрішного, який представлений для читача як сміливий, виважений та поміркований чоловік, який за любов до своєї країни готовий поплатитися життям. Простежили й паралелі із сучасними жорстокими реаліями, опираючись на які не один свідомий та гідний своєї держави юнак, віддав своє життя. Окремо розглянули образ родини Сірків, що репрезентує собою еталон українських сімей, які виховують своїх дітей на кращих християнських засадах, вчать відстоювати власні принципи та переконання навіть в умовах відсутності цивілізації. Окремо ми зосередили свою увагу на образі Наталки, з якої у Григорія склалися романтичні стосунки і психотип якої також прописаний у кращих зразках української літературної традиції.

Не останню роль у романі «Тигролови» відіграла чітка та символічна деталістика, зокрема образи ешелону смерті, дракона, несходимої тайги та простої української хати, яка своєю наявністю утверджувала невмирущість української нації, продовження наших сакральних традицій та звичаїв. Загалом, доходимо до висновку, що поле для аналізу на уроці української літератури широке, тому цей факт дозволить використати найрізноманітніші методи та прийоми, аби втілити його в життя.

ВИСНОВКИ

Опираючись на наше літературне дослідження, сміливо стверджуємо, що пригодницька література посідає значиме місце у шкільному курсі української літератури, оскільки основна її місії полягає у поєднанні естетичного, пізнавального та виховного значення. Основні знакові риси цієї літератури, а саме динамічність сюжети, яскраві та непересічні образи, постійна наявність інтриги, конфлікти та випробовування героїв, дають необхідний потенціал для розвитку та формування читацьких інтересів, активізації емоційної сфери та формування чітких світоглядних орієнтирів.

Ретельне та глибоке вивчення пригодницької прози сприятиме не лише розширення учнівського кругозору на предмет літературного дискурсу, але й активізуватиме їхню читацьку активність. Сюжетні перипетії та динамічність авторської оповіді створять непересічний ефект причетності, завдяки якому школярі зможуть легше долати бар’єр пасивності та байдужості до книжок й відкриють для себе унікальний світ художнього слова як простір пізнання та співпереживання.

Методика викладання пригодницької прози в школі повинна опиратися на поєднання традиційних і новітніх прийомів дидактичної роботи:

- порівняльний аналіз сюжетів та ключових образів у тексті;
- евристичні та пізнавальні бесіди, які включають в себе проблемні запитання;
- інтерактивні методи та форми роботи, до складу яких входять дискусії, рольові ігри, драматичні постановки тощо;
- проєктна діяльність, що сприяє глибшому розумінню історичного контексту художніх творів.

Особливу увагу необхідно зосередити на виховний та дидактичний потенціал пригодницької літератури. Герої творів цього жанру репрезентують собою найкращі ідеали мужності, сміливості, толерантності та чесності. Їхні характери є цінними для формування у школярів патріотизму, моральної

стійкості та поміркованості. Отож, викладання пригодницької літератури у школі є не лише шляхом до зацікавлення учнів художнім словом, а й дієвим методом виховання свідомої, патріотично налаштованої особистості. Ефективне використання методів та прийомів, що передовсім мають врахувати вікові та індивідуальні особливості школярів та відповідати основним нормам освітніх потреб, повинні забезпечувати гармонійне поєднання навчального матеріалу із розвивальними та виховними аспектами.

У контексті міркувань про пригодницьку літературу ми звернули увагу на роман Івана Багряного «Тигролови», який сміливо відносимо до цього жанру. Вивчення цього тексту у рамках шкільної програми має важливе значення, оскільки «Тигролови» поєднують риси пригодницької літератури та пригодницького роману з елементами психологізму. Динамічний сюжет, напруженість та межова інтрига, екзотичні описи тайгового життя створюють яскраву художню атмосферу, що мала б по-особливу привабити учнів середньої та старшої школи.

Методично правильне та доцільне вивчення «Тигроловів» Івана Багряного відкриває перспективу для:

- формування стійкого читацького захоплення через пригодницький аспект роману (втеча, поневіряння, переслідування, небезпека, боротьба, любов);
- виховання патріотичної свідомості, оскільки образ Григорія Многогрішного репрезентує собою силу духу, незламність та безкомпромісну вірність національним ідеалам;
- розвиток критичного мислення у школярів, бо роман спонукає до роздумів і змушує ставити складні питання щодо свободи вибору, відповідальності та гідності;
- активізації до дії емоційної сфери, оскільки фабула пригодницького твору опирається на глибокі особистісні переживання.

Сучасні інтерактивні методи навчально-пізнавальної діяльності пропонують подати згаданий текст не лише в контексті цікавої історії, але і як важливий документ, у якому міститься дух епохи. Проблемні запитання, евристичні бесіди, інтерактивні методи роботи, серед яких рольові ігри, літературні діалоги та творчі проєкти, використання необхідного ілюстративного матеріалу та паралелі з іншими творами пригодницької прози роблять вивчення роману «Тигролови» глибоким та багатоаспектним.

Зміст роману володіє потужним виховним потенціалом, оскільки він формує в учнів почуття гідності та обов'язку щодо відповідальності за свої вчинки, віри у власні сили, здатності із гідністю долати труднощі, утверджуючи при цьому любов до України, яка є важливої навіть у найекстремальніших ситуаціях. У цьому тексті знайшли своє поєднання два важливі аспекти – захопливість розвитком пригодницького сюжету та глибокий морально-патріотичний пафос, що робить його надзвичайно цінним для сучасної школи.

Таким чином вивчення роману Івана Багряного «Тигролови» є важливою формою активізації громадянської та читацької етики учнів. Він допомагає поєднати довершеність естетичного контексту з розширення горизонтів національної свідомості. Ми перерахували, на наш погляд, найбільш доречні методи та прийоми роботи за романом «Тигролови» у школі, однак вважаємо за доцільне наголосити, що із розвитком сучасних інноваційних та інтерактивних технологій цей перелік може доповнюватися новими та цікавими різновидами навчальної діяльності на уроках української літератури в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. Мости між часами (про типологію історичної прози). *Українська мова і література в школі*. 1987. № 8. С. 16.

2. Бабійчук Т. Пригодницькі твори в педагогічному коледжі (література для дітей письменників Житомирщини. *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа : збірник наукових матеріалів конференції.* Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 9–11.
3. Багряний І. Тигролови. Роман. Київ : Український письменник, 2000. 215 с.
4. Баран Є. Українська історична проза другої половини XIX – початку XX століття і Орест Левицький. Львів : Логос, 1999. С. 29–30.
5. Білокриницька Л. Роман Івана Багряного «Тигролови» як чинник формування ціннісних орієнтирів сучасної молоді. *Збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Перші кроки у науці: науковий пошук студентів фахових коледжів»*, 2024. С. 121–123.
6. Богуславська Л. Народна оселя у романі Івана Багряного «Тигролови». *Вісник Придніпр. держ. акад. суд-ва та архітектури*. №7, 2016. С. 69–73.
7. Богуславська Л. Сергієнко К. Народна оселя у романі Івана Багряного «Тигролови». *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. № 7 (220), 2016. С. 69–73.
8. Бондаренко Ю. Вивчення образів-персонажів на основі стандартної літературознавчої схеми. *Українська література в загальноосвітній школі*. № 4, 2015. С. 19–22.
9. Бригадир Я. Пригодницька сюжетна домінанта як традиція української детективної прози про дітей XX – початку XXI століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Випуск 21, 2016. С. 190–198.
10. Буянкіна Н., Просалова В. Жанрові особливості роману Івана Багряного «Тигролови». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, 2017. Т. 1. № 9. С. 23–26.

11. Васильєва М. В. Історичний факт і подія в українській літературі для дітей та юнацтва : від давнини до сучасності. *International Academy Journal Web of Scholar.* 9(39), Vol.2, September 2019. С. 25–32.
12. Василюк В. «Тигролови» І. Багряного як «поема всеперемагаючого птимізму». Вітражі: збірник матеріалів викладацько-студентських наукових семінарів / упор. В.І. Башманівський, І.О. Горбова, Т.Є. Клименко, С.А. Чорна. Випуск 5. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 14–21.
13. Васьків М. Формування теоретико-літературних знань про роман як жанр на уроках української літератури в ЗОШ. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008.№2. С.27−33.
14. Волошина Н. Уроки позакласного читання в старших класах. Київ, 1988. 174 с.
15. Ганюкова К. Еволюція історичної повісті в українській літературі XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2004. 218 с.
16. Гребенюк Т. Категорія події в рецептивно-комунікативній парадигмі аналізу літературного твору. *Слово і Час*. 2008. № 4. С. 50–56.
17. Губенко Г. Не просто кабінет літератури, а кабінет-клуб. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2009. № 12. С. 7.
18. Дзюба І. Несходимі стежки минувшини: Пригодницькі мотиви в історичній прозі. Київ. 1986. №10. С. 86–95.
19. Кердівар Н. Творчість Миколи Трублаїні і становлення пригодницького жанру в українській літературі першої половини XX ст.: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.
20. Клочек Г. Романи І. Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський». Кіровоград: Степова Еллада, 1998. 80 с.
21. Компетентнісний підхід до вивчення української літератури в основній школі : посібник / С. Паламар, Г. Бійчук, В. Братко, Н. Логвіненко,

А. Фасоля, В. Тименко, З. Шевченко. Київ: Видавничий дім «Сам», 2017. 112 с.

22. Корнілова К. Вивчення української літератури в профільній школі: переваги та виклики. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького дер- жавного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», Випуск 66. Том 2. 2023. С. 263–267.
23. Кузнєцов Ю. Феномен художньої деталі: методологічні виміри пізнання. *Психологія і суспільство*. №3 (69), 2017. С. 7–29.
24. Логвіненко Н. Факультативи як форма організації диференціації та індивідуалізації навчання старшокласників. Українська література в загальноосвітній школі. 2011. № 9. С. 42.
25. Макарадзе Х. Візуальні образи: від роману Івана Багряного Тигролови до однойменної екранізації Ростислава Синька. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, Випуск 10, 2022. С.167–178.
26. Масько Є. Особливості створення образу Григорія Многогрішного в романі І. Багряного «Тигролови». *Матеріали студентських наукових читань : збірник наукових праць. К*ривий Ріг, Випуск 6, 2019. С. 65–68.
27. Методика викладання літератури : електрон. метод. рекомендації для студентів ІІІ курсу філол. ф-ту напряму підготовки 6.020303 Філологія, спеціальності «Українська мова і література» / уклад. О. О. Подлісецька. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. 79 с.
28. Мех Н. Інтерпретація роману Івана Багряного «Тигролови» у вітчизняному кінематографі 90-х років ХХ століття та в українському музичному театрі 20-х років ХХІ століття. *Народна творчість та етнологія*. Випуск 2, 2024. С. 35–43.
29. Мірошниченко Л. В. Навчальний посібник до вивчення курсу «Методика викладання української літератури в середній школі». Дніпропетровськ: Ліра, 2017. 43 с.

30. Неділько В. Методика викладання української літератури в середній школі: підручник для студентів університетів і педагогічних інститутів. Київ : Вища школа, 1978. 247 с.
31. Нитченко Д. Елементи теорії літератури і стилістики. Мельбурн : Ластівка, 1979. 137 с.
32. Організація компетентнісно орієнтованого навчання української літератури в ліцеї : методичні рекомендації / автори: Т. Яценко, С. Дячок, Н. Головченко. Київ : Педагогічна думка, 2020. 78 с.
33. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 384 с.
34. Подолинний А. Капітан дитячої літератури : До 80-річчя від дня народження М. Трублаїні. Київ : Знання, 1987. 47 с.
35. Позакласна робота з української літератури: сценарії позакласних заходів та завдання літературних вікторин. Чернігів: ЧОІППО імені К. Д. Ушинського, 2021. 94 с.
36. Поліщук А. Вивчення роману І. Багряного «Тигролови» у профільній школі. *Діє_Слово.* Випуск 1, 2024. С. 29–37.
37. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.
38. Пультер С. Методика викладання української літератури в школі: курс лекцій для студ.-філологів / С. О. Пультер, А. М. Лісовський. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. С. 46–58.
39. Ратушняк О. Використання кіноекранізації в літературній освіті школярів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Літературознавство).* Випуск 11, 2012. С. 187–195.
40. Романова І. Ідея «Волі до життя» в контексті роману І. Багряного «Тиггролови». Вчені записки Харківського гуманітарного університету

«Народна українська академія». Харків : Вид-во НУА, 2015. Т. 21. С. 486–492.

41. Савчук Н. Оглядові теми з української літератури в старших класах . Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.
42. Семенова Д. Жанрова природа пригодницької прози як елементу популярної літератури: пролегомени до дослідження ідеологічних та дидактичних аспектів у творах жанру. *Магістеріум. Літературознавчі студії*. Випуск 61, 2015. С. 114–120.
43. Сеник Л. Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності. Львів : Академічний експрес, 2002. 239 с.
44. Сербин С. Проблема використання інтерактивних методів у процесі навчання української мови та літератури : теоретичний аспект. *Вісник Житомирського університету імені Івана Франка. Педагогічні науки.* Випуск 1(83), 2016. С. 131–137.
45. Середа К., Звиняцьковський В. Методи та прийоми вивчення жанру травелог на уроках літератури. *Закарпатські філологічні студії.* Випуск 5. Т 2, 2018. С. 143–146.
46. Ситковська М. Жанрова архітектоніка роману І. Багряного «Тигролови». *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. Випуск 31, Т. 2., 2020. С. 240–245.
47. Ситченко А. Аналіз образу-персонажа епічного твору: педагогічна технологія. *Освітні технології: навчально-методичний посібник* / О. М. Пєхота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пєхоти. Київ: А.С.К., 2001. С. 228–237.
48. Ситченко А. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студентів-філологів. Київ : Ленвіт, 2011. 291 с.
49. Слабошпицький М. Історична й історико-революційна проза. Радянське літературознавство. 1981. № 5. С. 22–30.

50. Слижук О. Стратегія шкільного вивчення української історико-пригодницької прози для підлітків. Електронний ресурс. Дата звернення: 25 травня, 2025. Режим доступу: slyzhuk.stattja.doc.pdf 7 с.
51. Слоньовська О. В. Методика викладання української літератури. Методичні рекомендації. Івано-Франківськ. 2019. 21 с.
52. Сова О. Компетентнісний підхід та його реалізація у навчанні української мови та літератури. *Педагогічний пошук. Методичні публікації*. №3 (115), 2022. С. 52–54.
53. Табунщик Т. Пригодницька література: ґенеза, специфіка та особливості становлення. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки.* Випуск 4.11, 2013. С. 268–272.
54. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства : підручник для студ. вузів з гумані тарних спеціальностей філологія, журналістика, літературна творчість. 2-е вид., виправл. і доповн. Київ : Київський університет, 2003. 448 с.
55. Токмань Г. Методика навчання української і зарубіжної літератури: самостійна робота студента. Київ: Міленіум, 2019. 110 с.
56. Удовиченко Л. Методика навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти. Навчальний посібник. Київ, 2022. Електронний ресурс: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41511/1/L_Udovychenko_Posibnyk_IF.pdf 121 с.
57. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Оріон, 2019. 240 с.
58. Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль української філології). Профільний рівень / [Р. В.

Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар та ін.]; за заг. ред. Р. В. Мовчан; керівники авторського колек тиву: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк. – К.: Грамота, 2011.

59. Урсані Н., Майданевич І. Проблема людської свободи у художній рецепції Івана Багряного (на матеріалі роману «Тигролови». *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні світові тенденції розвитку науки, освіти та технологій»*. Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 25–26.
60. Утріско О. «Тигролови» Івана Багряного та галицький пригодницький роман 30-х років ХХ століття: проблема актуалізації типологічного зіставлення. *Парадигма: Збірник наукових праць.* Випуск 6, 2011. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, С. 123–131.
61. Федяєва В. Компетентнісний підхід у концепції «Нова українська школа»: плюси, мінуси, перспективи втілення. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Випуск 102, 2023. С. 12–18.
62. Халін В. Сприймання художньої правди через аналіз літературного твору (за романом І. Багряного «Тигролови»). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Випуск 15, 2004. С.78–79.
63. Цепа О. Авторські символічні акценти в романі «Тигролови» Івана Багряного. *Молодий учений*. №2 (42), 2017. С. 435–438.
64. Шавлова Л. Формування креативної особистості у процесі вивчення української мови та літератури. *Українські студії в європейському контексті*. №8, 2024. С. 329–343.
65. Шацька Н. Мідпредметні зв’язки на уроках української літератури як засіб формування ключових компетентностей школярів в умовах упровадження концепції нової української школи. *Нова педагогічна думка*. №2 (94), 2018. С. 100–104.

66. Яценко Т. Методи навчання української літератури в історії розвитку предметної дидактики. Електронний ресурс. Дата звернення: 21 липня, 2025. Режим доступу: Методи навчання української літератури в історії розвитку предметної дидактики.pdf
67. Яценко Т. Формування компетентного читача на уроках української літератури в основній школі. Електронний ресурс. Дата звернення: 20 липня, 2025. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705577/1/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%9F%D0%95%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A7%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%A7%D0%90%20%D0%9D%D0%90%20%D0%A3%D0%A0%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A5%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%87%20%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%98%20%D0%92%20%D0%9E%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%86%D0%99%20%D0%A8%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%86.pdf 9 с.
68. Яценко Т., Тригуб І. Особливості вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжноїх) у 5–6 класах Нової української школи. *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: реалії, досвід, перспективи : методичний порадник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового 2023–2024 навчального року*, 2023. С. 35–53.
69. Kyzylova V. Communicative paradigm of cape-and-dagger fiction novels for children and youth. *European Applied Sciences*. 2013. № 1/2. P. 18–21.